БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР! 1925 чылдан үндезилеттингеш

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 123 (6142). 1965 ч. май 27, четверг | Өртээ 2 көп.

Партия хуралдары

Партийжи амыдыралдың хөөлүзү—партия амыдыралының ленивчи нормаларын, үдуртулганын коллективтиг болурунуң принцивин чугаа чокка сагыыры, партийжи массаларның мурнунда партия ажылдакчыларының харыысалгазын бедидери, бүгү коммунистерниң идепкейлиг болурунуң болгаш бот-тывынгар чорууның өзүлдезин хандырары, шиитпирлерни ажылдап кылырына база өөн амыдыралга боттандырарына киржири, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди хөгжүдери болур. Оны боттандырарына партия хуралдары коллегольду ойнап турар. Партия эге организациязының дээди органы болза, айда бирден эвээш эвес чорудуп турар партия хуралы болур деп СЭКП Уставында дурумчүүп бижээн.

Шынап-ла, кайда-ла партия организациязы партия хуралдарын үргүлчү чыылдырып, ону коллективтиг удуртулганың органы, коммунистерни кижизидериниң өзулуг школазы, партийжи массаларның контролюнуң күштүг чепсээ болдуруп турар болдур, ында ниити ажыл-херек эки чоруп турарын амыдырал бадыткаан. Таңды районда «Революцияның чалбыжы» колхозтуң партия организациязын чижекке ап көрөөлиңер. Мында коммунистер боттарының хуралынга харыысалганы медереп биллир чаңчыл-биле чыглып кээр. Парторганизация секретары эш Диденко партия хуралдарын баш бурунгаар белеткээрин эки организастап, аңаа партбюро кежигүннерин болгаш коммунистерни идепкейлиг киприштирип турар. Ынчангаш хурал бүрүзү бедик идейлиг болгаш организастыг деңнелге өртүп келген. Партбюро секретары эш Диденко эрткен хуралга коммунистериң шүгүмчүлелдиг саналдарының күүселдезиниң дугайын дараазында хуралга илеткен кээр. Шүгүмчүлел бүрүзү аңаа эртпес, үре-түннелдиг болур дээрзинге коммунистер шак ынчаар чаңчыга берген. Шиитпирлериң күүселдезиниң чоруп турар дугайын база чугаалажы бээр. Ылаңгыя «Колхозтуң экономиктиг хөгжүлезиниң перспективалары» деп айтырыг талазы-биле партия хуралының шиитпириниң күүселдезиниң чоруп турарын чугаалажып көрген. Мында партияның ажык хуралдарын база эрттирип, аныктарны, колхозчуларны кижизидериңге өөн улуг ужур-дузалын ажыглап турар. Ол бүгү шупту-ла колхозтуң ниити ажылын экижидериңге тодаргай салдарны чедирген.

Коллективтерде ажыл, амыдырал канчаар чоруп турарын партия хуралынга ай санында чидиг, принципиалдыг болгаш ажыл-ишчи байдалга чугаалажып ап, шиитпирлериң, санал, шүгүмчүлелдериң күүселдерин эки организастап турар партия эге организацияларын район бүрүзүнден адап болур. Каа-Хем районнуң Ленин аттыг, Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтарының, Улуг-Хем районнуң «Найырал», Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозтарының парторганизациялары партия хуралдарының ужур-дузазын бедик көдүрүп келгеннер. Кызыл хоорайда партия хуралдары канчаар эртип турарын, партия хуралдарының деңнелин бедидер талазы-биле СЭКП хооркому кандыг хемчегларны ап турарын хооркомнуң оргкилдизиниң аргелекчизи эш Пахомова бо номерде чүүлүнде бижээн.

Партия хуралдарының ролюн чедир үнелевейн турар парторганизациялар дисте ам-даа бары хараадан-чыг. Шагаан-Арыг хоорайның автоажыл-агыйының партия организациязы 1964 чылдың сөөлгү айында коммунистерге партийжи даалга дугайын чугаалашкан, эки шиитпирни хүлээп алган. Ынчаарга оөн күүселдези мынчага чедир багай. Коммунистерге партийжи даалгаларның күүселделерин негээрин болгаш хынаарын парторганизация секретары эш Кононков уттупкан. Парторганизацияның хуралы дөрт ай иштинде болбаан. Автоажыл-агый бүдүрүлге онаалдаларын күүседир талазы-биле дыка хожудап турар. Ол коллективте парторганизацияның ажылы шак ынчаар кошкаан түрде, ону СЭКП-ниң Улуг-Хем райкому, оөн оргкилдизи чүге эскерип көрбейн келгенин?!

Партия эге организацияларының болгаш райкомнарының хүлээлгези болза партия хуралдарын эрттиреринге өзу барымдаалаар чоруктун бүгү-ле илереэшкиннери-биле шиитпирлиг демисежири болур. Ол демиселге дуржулгалыг партия ажылдакчыларын, мергежилдиг, белеткелдиг коммунистерни, партия активин, удуртукчу ажылдакчыларны хаара тудар херек. СЭКП райкомнарының ажылдакчылары партия эге организацияларының ниити хуралдарынга олуржурун практикалаары, партийжи шиитпирлериң күүселделерин сокчаал чок хынаарын хандырары, партия хуралдарын эрттириниң эки дуржулгаларын нептередири эргежок чугула.

Партия организациялары коммунистериң, бүгү улустуң коллективтиг дуржулгазынга, коллективтиг угаан-бодалынга даянып, оларның эгелекчи чоруун бүгү тала-биле хөгжүдүп турар. Эки эгелээшкин бүрүзү, эки бодал бүрүзү, үнелиг санал бүрүзү эң-не кичээнгейли-биле өөренип көрдүгүнү, идепкейлиг деткимчени алган, амыдыралга күүсеттинген турар ужурлуг. Хуралды эки белеткээш, бедик организастыг болгаш идепкейлиг эрттиргеш, шиитпир үндүрүп каары—организастыг ажылдың чүгле эки эгези-дир. Кол чүве—шиитпирлериң күүселдезин херек кырында чедип алыры болур.

Партияның организация бүрүзү бир айтырыгны шиитпирлээш, оөн дараазында шиитпирлеттинмээн өске айтырыгларже кичээнгей салыр ужурлуг. Партия хуралдарынга чугаалажыр айтырыглар коллектив бүрүзүнүң амыдыралында хөй. Коллективтиң амыдыралында чугаалажыры эргежок чугула айтырыгны шын шилип алыры, ол талазы-биле илеткели тодаргай уг-шиглиг, ханы анализтиг, четпестерни, оларның болуп турар чылдагаапын эки илереткен, бүрүүлүг кижилерни адап, шүгүмчүлээн, четпестерни чайладырының дугайында тодаргай саналдарны киирген турар кылдыр кылыры чугула. Чүгле ол таварылгаза ук хурал чогуур деңнелге эртер, бодунуң салган сорулгазын күүседир, ындыг хуралдың шиитпирлериниң күүселдези дээш демиселге коммунистер идепкейлиг киржир.

МАЛ АЖЫЛЫНДА ЧУГУЛА КАМПАНИЯЛАР

Баштайгы „дүжүт“ алдынган

Чайның бо үезинде бүгү кампаниялыг ажылдарның бирээзи кыргылда болур. Республиканың колхозтарында, совхозтарында бо чугула ажыл колдуунда чаа эгелеп турар. Кыргылданы чогуур өйүнде чедиишкиниг эрттиреринің бир хол магадылалы болза, маңаа баш удур белеткелден хамааржыр дээрзи билдингир болгай. Ынчангаш хоюнуң кыргыыр өйү четпээн ажыл-агыйларда маңаа үгле белеткел ажылдары чоруп турар.

Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң малчыннарында кыргыыр өйү келген бөдүүн дүктүг хойларның кыргылдазы бо хүннерде түлүк чоруп турар. Олар кыргылданы май 19-тан эгелеп чоруткаш, кыргыза чогуур шупту 4900 баш хоюнуң 540-ниин кыргып алганнар. Кыргылданы электри-биле ажылдаар хачыларлыг ийи агрегат-биле шупту 17 кижи чорудуп турар болгаш ында колдуунда-ла хөрөөжениер ажылдап турар. Май 19—20-ниң хүнеринде ук колхозтуң хойжузу Д. Диңмейниң ажаалдазында турган шупту 500 баш тус чер ук-саалыг аныяк хойларны кыргып дооскан болгаш ол-ла хүннерде өске хойжунуң 103 баш өшкүзүн база кырганнар. Дуржулгалыг кыргыкчылар Е. Чупракова, В. Чернова, Ө. Часкал олар бир хойдан-на 1,4 кг дүктү кыргып алгыышаан, хүнде 30—35 баш чедир хойларны кыргып турарлар.

Мурнакчы малчын эш Диңмейниң чеди чылдың сөөлгү шиитпирлиг чылында дүк кыргылдазының талазы-биле алган социалистиг хүлээлгези бир хойдан-на 2 кг, а ам ол бир баштан алдынып турар дүгүнге күсү агарлаашкын үезинде 600 граммдан хөйү немей алыр болза, хойжу бодунуң хүлээлгезин ажыр күүсеткен ол болур.

Колхозтуң кол зоотехниги Г. Неволин кыргылда үезинде бүгү организастыг ажылдарны бодуудуртпушаан, кыргыттынган дүктүң бок чамын тускай шишкиш-биле арылаш, шынар сортунуң аайы-биле савалап турар болду.

— Эрткен чылын дүк талазы-биле дүжүдүвүс чүгээр болза-даа, оөн арыының, шынарының талазы-биле улуг четпестиг болган улус бис. Ынчангаш ындыг байдалды бо чылын катаптавас дээш, кыргыкчыларга чогуур сүмени берип, кыргылда чорудар кажаа иштин, хойларның дүгүнде чам, бокту кыргыыр мурнунда аштап, арылап ап турар бис — деп, бо дугайында мээн айтырыымны тайылбырлап харылады.

— Ам чүгле дүгүн кыргыыр өйү четкен бөдүүн дүктүг хойларны кыргып турар-дыр силер, нарын дүктүг хойларның кыргыышкынын кажан эгелээр силер? Ол ышкаш ниити кыргылда кайы үеде доостурул? деп мээн айтырыымга ол мынчаар харылады:— нарын дүктүг хойларның дүгү ам дээрезинде хөөреввээн, ынчангаш оларны июнь айның эгезинде кыргып эгелээр бис. Маңаа үндезилээш, ниити кыргылданы ол-ла айның 10-ла доозар кылдыр график планда көрген чүве. Кыргылданың амгы темпизин суларатпайн турган, ажылдаар —кыргыкчыларның кол-ла сорулгазы бо.

СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлериңде көлээ ажылгагый продуктуларын күрүнеге садарының өртектерин ажыл-агыйларның экономиктиг байдалынга дүүштүр көрдүгүнү колхозтарга, совхозтарга улуг экономиктиг дузалаачыны чедирери чугаажок. Ынчангаш республиканың ажылагыйлары бедик шынарлыг, арыг дүк — чымчак алдынны чогуур үезинде ажаап алгаш, күрүнеге дужаар болза, хөй орулганы алыр. Ынчангаш бо чугула кампанияны организастыг байдалга эрттирери иеттиниип турар.

В. МОЛЬБИ.

ЧУРУКТА: кыргылданың чоруп турары.
фото авторнуу.

КЫРГЫЛДА ЭГЕЛЭЭН

Бистиң колхоз хой кыргылдазынче май айның 15-те эгелеп кирген. Кыргылдага белеткел баш улур чоруттунган турганындан ам кандыг-даа саадаашкын, шаптыктаашкын чок болуп турар. Электроагрегаттың хачылары-биле ажылдаар улуска баштайгы таныштырылганы чорудуп, өөреткен бис. А агрегаттың турар черин ажылдаар улуска эки болзун дээш суурже чоокшуладыр көжүргеш, орта 20 электроагрегат хачыларын тургузуп, ол бүгү агрегатты ажылдадыр моторну септеп, белеткээн турган.

Кыргылдага кирер хойларны оөн дүгүнүн бөдүүн, нарынының аайы-биле үскүлээн болгаш кыргылданы дүгү хозалып, кыргыыр өйүнде хойлардан эгелээн. Борта кыргыыр 2100 баш өшкү, хойлардан, ам 370 баш өшкү, 301 баш хой кыргыттынган. Кыргылданың бирги хүнүнден эгелеп дүктү кыргааның эки шынары болгаш денизи дээш дүк кыргыкчыларының араында социалистиг чарышты организастап чоруткан. Ортун Лиза хүнде 20 хойну, Хойлаарак Күжүгет 17 хойну кыргып, чарыштың мурнакчылары бооп турарлар.

Кадарчы С. Тюлба ам кыргыттынган хойларындан ортумаа-биле бир хойга онаштыр 1,3 кг дүктү алган.

Бөдүүн болгаш чартык бөдүүн дүктүг хойларның кыргылдазы июнь 1-де, а нарын болгаш чартык нарын дүктүг хойларны — июнь 20-де доозар кылдыр планнап турар бис.

СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлериңе дүүштүр, колхозтуң эрткен 3—4 чылдарда бир хойга онаштыр ап турган дүгүнден хөй дүктү кыргып алыр болза, артыкка алган чартык нарын болгаш нарын дүктүн 15 хуузунун, бөдүүн болгаш чартык бөдүүн дүктүн 25 хуузунун өртээн немей төлеп бээр кылдыр колхоз баштаар чери шиитпирлээн.

А. ШАПОРЕВ.
Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» колхозунуң кол зоотехниги.

ЧАЙГЫ ОДАРНЫ ЧӨП АЖЫГЛААР

Мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң, күрүнеге белеткээриниң таарымчалыг үезі—чылдың ийиги болгаш үшкү кварталдары болур. Ол үеде өөт-сигенниң чедиишкининден инектиң сүдү элбээр, малдың семирээнинге хөлбаштыр күрүнеге садар зөөт навудээр, оөн шынары бедиир.

Тыванның девисизери мал одарынга аажок байлак, ниитизи-биле дөрт миллион ажыг гектар одарларда бедик хөөлүлүг кандыг өөт-сиген чок дээр. Ону чөп ажыглаар чоруп мал өстүрериниң, оөн продуктулуун улам бедидериниң курлавыры болур. Бо талазы-биле байлак дуржулгалыг мастерлер, мал ажылында шолбаннар бисте хөй.

Бойдустуң ол бүгү одар байлаан билдилиг ажыглаар чоруп колхозтарның болгаш совхозтарның эң-не чиик бот-үнелиг, бедик шынарлыг, улам-на хөй зөөт, сүт болгаш дүк бүдүрерин хандырар дээрзин уттуп болбас, Тарылга шөлүн калбартыры, оөн дүжүдүн бедидери дээш демисел ышкаш, мал одарынче—чайгы семиртилгеже база онза кичээнгей салыры чугула. Эки одарларны, сиген шөлдерин элбедир, суггарар, арыглап аштаар болгаш чөп ажыглаар херек.

Бо чылын бистиң республика күрүнеге 18,5 муң тонна зөөтти, 21 муң тонна сүттү болгаш 2000 тонна дүктү белетиззр хүлээлгелиг. Ол сорулганы чедиишкиниг боттандырарынга аргалар болгаш курлавырлар бар. Бо талазы-биле хамыктың мурнунда чайын мал одарладыышкынын шын организастаары чугула.

Малчыннар ортузунга партийжи-организастыг болгаш масса-политиктиг ажылды кайда эки тургускан болдур, ында ажыл-агыйның көргүзүү бедик болурун практика улам-на бүзүредип турар. Эрткен чайын семиртилгени эки организастаанындан Барыын-Хемчикте «Большевик» колхозтуң, «Барлык» совхозтуң малы хүр чыл ашкан. Улуг-Хемде «Найырал» совхоз бо хүннерде төрүүр чүс хойга онаштыр 97 хураган алганы, Чөөн-Хемчикте «Исира» колхоз шээр мал өстүрериниң планын 119 хуу күүсеткени—чайгы одарны шын чоруткананың, кышкы ажаалда хайгааралды экижиткениниң түүкели болур-дур.

Эрткен чылын мал семиртилгезин багай организастаанындан, мал чеминге бар курлавырларны билдилиг ажыглап шыдаваанындан Эрзин районнуң малы улуг хорамчалыг чыл ашкан. «Чаа орук», Ленин аттыг колхозтар ышкаш малын чайлаглатпас чоруктту бо чылын болдурбас дугайында айтырыгны райкүүскомнуң хуралынга чугаалашкан. Районнуң ажыл-агыйлары бо талазы-биле чамдык организастыг хемчегларни ап эгелээн. Эрткен чылын мал семиртилгезин Улуг-Хемде «Куш-ажылдың хостуу», Бай-Тайгада «Малчын», Тес-Хемде «Чодураа» колхозтар база четпес организастаанын демдеглээр херек.

Мал семиртириңге таарымчалыг чайгы үе келген. «Злегес», «Сүт-Хөл», «Барлык» совхозтар, Бии-Хемде «Кызыл тараачын», Өөрге «Кызыл тук» колхозтар бо талазы-биле белеткелди багай эвес организастаан. Сүт-бараан фермаларын чайгы одарже көжүрген ажыл-агыйларда саалда көскүзү-биле бедип эгелээн, ам бүгү сүт-бараан фермаларын дораан чайлагладыр ужурлуг.

Малды чайладыр мурнунда оөн аарыг-кадыын тодаргайлаар, кодан аайы-биле ылгаар, оларны дуржулгалыг кадарчыларга быжыглаар болгаш одарларны чөп ажыглаарының эзлчег графигин тургузар ужурлуг. Ол ышкаш малчыннарга таарымчалыг байдалды хандырары, үнүүщүннүг садыгларны, киноларны, культура бригадаларын организастаар, медицина болгаш почта харылзаанын ажылын экижидер талазы-биле хемчегларни ажылдап кылыры чугула.

Бо хүннерде хой кыргыыр пунктуларга бүгү чүүлдер: агрегаттар, мотористер, механиктер, дүктү кыргыыр, ылгаар болгаш савалаар кижилер четчелеттинген, бүгү ажылды организастыг чоруткан турар ужурлуг. Хой кыргылдазы өзалдаарга чүгле дүнне улуг чидириг болур эвес, оөн-биле кады малды чогуур өйүнде чайлагладырын шаптыктаар дээрзин уттуп болбас. «Республиканың эки кыргыкчызы», «Хой кыргыырынга республиканың чемпиону» атты чедип алырынга чарышты чер болганда калбартыр үе келген.

СЭКП Төп Комитединиң март Пленумунуң шиитпирин амыдыралга чедиишкиниг боттандырбышаан, партия, совет, кедээ ажылагый органнары амгы кол кичээнгейни чайгы мал семиртилгезинче угландырары чугула. Одарны болгаш сиген шөлдерин калбартыр, ону чөп ажыглаар талазы-биле коммунистер болгаш комсомолчулар, зооветеринария ажылдакчылары, колхозтар болгаш совхозтар удуртукчулары онза харыысалгалыг болур. Одарны элбедири, оөн үнүштүүн экижидери, ниитиниң малынга чем-курлавырын хандырары—кедзэниң ажыл-ишчилериниң, ылаңгыя малчыннарның амгы кол сорулгазы ол. Эки одар, мал чеми барда,—зөөт, сүт болгаш дүк-даа хөй болур.

Чуртка тараның элбекшилин тургузары дээш демиселди калбартпышаан, мал ажылынче, оөн баш санын өстүрер, продуктулуун улам бедидер айтырыгже кичээнгейни деңге чорудар ужурлуг. Малды чогуур өйүнде организастыг чайлагладыр чоруук үүгле семиртилгеге ужур-дузалыг эвес, оөн-биле кады тараны, сиген шөлдерин малга бастырбазын база хандырар дээрзин уттуп болбас.

Чартык чылдыын ажырган

Тандының ажыл-агыйларының саанчылары, инек кадарчылары бо чылын эки түннелди чедип алган. Район май 20-те чедир 1974 тонна сүттү күрүнеге дужааган азы чартык чылдың планын 124 хуу күүседипкен. Ону эрткен чылдын бо үези-биле деннээрге 873 тонна сүт хөй.

100 хойдан-на 106 хураган

Республиканың хоочун хойжулары чыл бүрүде-ле улам бедик көргүзүүлерни чедип ап, байлак дуржулгалын аныяк хойжуларга дамчыдып берип турар. Оларның бирээзи, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң хойжузу Түлүш Сертип 100 хойдан 106 хураганны алган. Эш Т. Сертип, Х. Суктерниң удуртуп турар хойжу-бригадазында ажылдап, бригаданың хойжуларынга улегерни көргүзүп, улам эки ажылдаарынче оларны сорук кирип келген. Бригада 2582 хойдан 2402 хураганны азы 100 хойга онаштыр 92 хураганны менди ап доруктурган.

ЧАА ӨРТЕКТЕР БИСТИ ӨӨРТКЕН

Бистиң колхозтуң малчыннары СЭКП ТК-ның март Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, күрүнеге хөй зөөтти, сүттү, дүктү садып, оөн орулганы алырлар. Бодаа ажыл-агыйның продуктуларының өртээн улгаттырганын, малчыннар улуг өөрүшкү-биле хүлээп көрүп, колхозтуң экономиказын ол өртектерге үндезилээш көдүрүп болдурунуң аргалары барын билип турар.

Колхоз эрткен беш айларда төрүттүнген 220 бызааларны, 2980 анай, хураганнарны доруктурып өстүрген. Ол дээрге эрткен чылдың бо үезинге деннээрге 87 баш бызааны, 573 анай, хураганны хөйну алганы ол. Бо түннел мал ажылында шиитпирлиг өйге, мал ооллаашкынынга малчыннарның эки белеткенгенин көргүзүп турар-дыр. Колхозка малдың кышкы ажаалдазы болгаш чемгерилгези организастыг эрткен. Мооң мурнунда чылларда чүгле саар инектерни силос-биле чемгерип турган болза, бо чылын шупту малды силос болгаш концентраттыг чемнер-биле долу хандырган. Оөн түүнелинде мал семис, күштүг болуп чыл ашкан. Колхозтуң фермалары чыл эгезинден бээр 1300 центнер сүттү сагган. Ол дээрге эрткен чылдың бо үезинден 35 тонна сүттү ажыр бүдүргени ол. Колхоз сүт садарының чартык чыл планын май 20-де 100 хуу күүсеткен. Бызаа ажаакчылары Т. Камова, Н. Долгар олар 40—40 баш бызааларны 6 ай назыга чедир өстүрүп, бызаа бүрүзүнден хонукта 500—700 грамм немелде денгзини ап турар.

Хой ажылы бо чылын база багай эвес чоруп турар. Кадарчылар Куулар Бабук 100 хойга онаштыр 104, Куулар Очур-оол — 103 хураганнарны менди доруктурып алган. Сакманшиктер О. Байлак, К. Ашак-оол, С. Часкал 80—120 баш чедир хураганнарны менди доруктурып өстүргеннер.

Хой кыргылдазы эгелээн. Ирт кадарчызы Семис Дакпаның бир ирттен ап турар дүгү өртумаа-биле 3—4 кг чедип турар. Өскедаа кадарчыларда дүккүр хойлар бар, бирээзинден-не 3 килограммдан эвээш эвес дүктү ап болур.

Малдың семиртилгезин эки организастап турган, күрүнеге зөөт садар чартык чыл планын колхоз июнь 20-де доодур күүседир арга-хемчегларни алыры негеттинип турар. Бо хүннерде 120 баш мыйыстыг бода малды, 900 баш ирт, сергени тускайлап үскеш, оларлалып семиртип турар.

Ам колхозта 200 баш инектин, 1000 баш хой кирер кажааларын тудуу эгелээн. Ол ышкаш Чеди-Пашта хой бригадазында 2 аал иштин чурттаар 4—4 өрээлдиг чуртталга бажыңының тудуу ам доостур чыгаан. Оөн ынай малчыннарның чуртталга бажыңарының капитал болгаш үүрмек септелгези сентябрьда септеп доостунган турарын колхоз улуг кичээнгейде салган.

Чедиишкиннерден аңгыла мал ажылында четпестер база бар. Малдың чаш төлүн доруктуруп алыр талазы-биле белеткелди кошкак организастаанындан М. Мунзуктун, М. Кодур-оолдуң коданындан чаш хураганнар элээн хораан. Мал чеми-биле четчир кылдыр хандыртынган турбүүе, ажаалданы баксыратканындан Т. Дуккарның коданындан 6 молдурга, Н. Хуналдайның коданындан бир улуг инек чудап өлген чорук ол малчыннарның харыысалга чок, чалгаа, багын көргүзүп турар. Кадарчы А. Аракчаа үргүлчү арагалаар, ажылынга харыысалга чок турганындан оөн коданында 100 хире анайлар чажыдан-на иезинге алзып, өстүрбээнинден иелери хозуп каапкан, оларны эмискиктеп азыраар улуг шүүделди болдурган. Ол четпестер колхоз баштаар черинин малчыннар-биле кошкак ажылының херечизи. Моон соңгаар ындыг чорукту болдурбас дээш колхоз баштаар чери чогуур хемчегларни алыр апаар.

СЭКП ТК-ның март Пленумунуң амыдыралчы шиитпирин ажыл-херек кырында боттандырар дээш бистиң колхозтуң ажылышчылери кажаңгызынан-даа артык улуг күүсеткиншкин-биле ажылдаарлар.

Х. НУРСАТ.
Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунуң даргазы.

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

Черниң «КОСМОС-67» дээр кылынал спутнигин 1965 чылдың май 25-те Совет Эвилелинге эзлчег өзүгаар салып үндүрген. 1962 чылдың март 16-да СЭТА-ның чарлаан программазынга дүүштүр космос делгемин шинчилээр чоруктарны үргүлчүлээр сорулгалыг эртем аппаратуразын спутниктиң бортунда тургускан.

Спутникти дараазындагы параметрлер-биле орбитаже салып үндүрген:

— эргилериниң эге үези 89,9 минута;

— Черниң кырындан эң ырак хемчээли (апогейге) 350 километр;

— Черниң кырындан эвээш хемчээли (перигейге) 207 километр;

— орбитаның ийленчээ 51,8 градус.

Эртем аппаратуразындан аңгыда, спутникте: 19,996 мегагерц частотазынга ажылдаар радио-дамчыдыкчы; орбитаның элементилерин ылап хемчээр радиосистема; приборларны болгаш эртем аппаратуразының ажылдап чоруурунуң дугайын. Черже дамчыдып бээриниң радиотелеметриктиг системазы бар.

Спутникте тургускан аппаратура өй-тавында ажылдап чоруур.

Таарыштырылга-саналга системазы келип турар информацияны сайгарып ажылдап турар.

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң комиссияларында

МОСКВА. (СЭТА). Сөөлгү чылдарның иштинде Россия Федерациязының Совнархозунуң үлетпүрүнүң ажылдакчылары улустуң хереглел барааннарын хөй-биле бүдүрүп үндүрүп турар апарган. Кылыгларның ассортиментизи калбарган. Пөстериин, хеп, идик аймаанын, культура-амыдыралдың болгаш ажыл-агый барааннарының чаа хевирлерин садыгларда садыг турар болу берген.

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң үлетпүр, тудуг болгаш транспорт талазы-биле комиссиязының, садыг, ниитиинин чемненилге болгаш чонунуң амыдырал-хандырылга талазы-биле комиссиязының май 25-те болган каттышкан хуралынга ол дугайын чугаалап турган. Улустуң хереглел барааннарын бүдүрүп болгаш сайгарар дугайында айтырыгны чугаалажып көргөн.

РСФСР-ниң Совнархозунуң даргазының орлакчызы Ф. Я. Холостовтуң илеткелин, РСФСР-ниң садыг министриниң орлакчызы В. П. Шошиннин болгаш Роспотребсоюзтуң баштаар черинин даргазының орлакчызы А. Ф. Малковтуң илеткелдерин комиссиялар дыннаан.

РСФСР-ниң совнархозтары бүдүрүлге күүлерин алгыдар, бүдүрүлгелерни техника талазы-биле чаарты дериир, ассортиментини чаартыр, улустуң хереглел барааннарының продукциязының шынарын экижидер ажылды чорудуп турар дээрзин хуралга демдеглеп турган.

Моон-биле кады үлетпүрүнүң ажылында боттуг четпестерниң барын херечилеп турар фактыларны ам-даа хөйну сайап болур. Бо чылдың бирги кварталында хөй санныг хевен-саазын пөстерин, торгу пөстерин, трикотаж болгаш ук кылыгларны, хеп чуур машиналарны болгаш өске-даа барааннарны чедир албаан. Бүдүрүлгелер куду шынарлыг кылыгларны бүдүрүп үндүрерин үргүлчүлевишаан.

Садыг организацияларының ажылында улуг четпестерже кичээнгейни комиссияларның кежигүннери көрүндүрген. Улустуң хереглел барааннарынга чоннуң негелдезин четпес өөрениин көрүп, үлетпүрге бээр чагыгларны чамдыкта шын болгаш өй-шаанда кылбайн турар.

Чамдык барааннар баазаларда, мөөннеп садар организацияларның складтарында чыдар, а садыгда ол бараанларның чок болуп турары хаая эвес. Садып алыкчыларны хандырарының культуразы ам-даа чавыс.

Роспотребсоюзтуң адрезинге хөй шүгүмчүлелдиг саналдарны кылган. Көдээ чонну хүн бүрүде хереглээр барааннар-биле бүрүн болгаш үзүктелиишкин чок хандырар талазы-биле чогуур хемчегларни Роспотребсоюз албайн турар.

Кылыгларны бүдүрерин көвүдедир, оларның шынарын бедидер, улустуң хереглел барааннарын садыглаарын экижидеринче угландырган хемчегларни баш бурунгаар көрүп турар доктаалды комиссиялар хүлээп алган.

ПАРТИЙЖИН АМЫДЫРАЛ

ПАРТИЯ ХУРАЛДАРЫНЫҢ ДУГАЙЫН ЧУГААЛАЖЫЫЛ

Кижизидилгениң школазы

Коммунистер боттарының саналдарын, бодалдарын партия хуралдарынга хостуу-биле илередир. Олар боттарының эш-өөрүнүн, удуртукчуларының ажылында, аажы-чанында четпестерни ак сеткилдии-биле, эш-хуузу-биле шүгүмчүлээрлер. Коммунист бүрүзү бодунуң коллективинин, бүгү партияның алдары дээш харыысалгалыг. Ынчангаш парторганизацияның амыдыралында четпестер чогуур үеэлинде илереттинген болгаш чайлаттынган турарынга ол чүгле күзелди илередир эвес, харын боду идепкейлиг демиселчи болган турарын СЭКП-ниң Уставы негеп турар. Коммунистерниң шак ындыг демиселинге практиктиг угланыышкынны партия хуралдары берип турар.

Партия хуралдары коммунистиг кижизидилгениң школалы болбушаан, партияның политиказын болгаш шиитпирлерин амыдыралга чедиишкиниг боттандырарынче коммунистини мобилизастаарының күчүлүг чепсээ. Ынчангаш партия хуралдарын белеткээрин болгаш эрттиреринде негелденің чогуур деңнелинге тургузары чугула. СЭКП-ниң Кызыл хооркому, бо айтырыгже кичээнгей салып, ылангыа партия хуралдарын канчаар белеткээрил база канчаар эрттирерил, протоколдарны болгаш доктаалдарны канчаар бижинирил, шиитпирлерниң күүселдезин канчаар организастаарыл дээн чижектиг айтырыгларга парторганизациялар секретарьларының семинарларын-даа кылып, чаа сонгуткан секретарьларга сургаалдаларны үргүлүү берип келген.

Партия хуралдарын белеткээринге найда-ла активти эки киириштирип турар болдур. Ол хуралдар солун болгаш идепкейлиг эртип турар. Чүгле секретарының алы партбюро кежигүннериниң күжү-биле хуралды эки белеткеп алыры берге. Ынчангаш маңаа партийжи активти киириштирер херек.

Партия хуралларын эрттириниң, шиитпирлериниң болгаш санал-оналдарның күүселделерин организастаарының эки дуржулгазын көргүзүп турар парторганизациялар хоорайда бар. Оон чижээнге пассажирлер АТК-зының партия организациязын киирип болур. АТК-ның чолаачылары автоавариялар кылып, күрүнеге улуг когаралдыг чорукту таварыштырып турган. Партбюро кежигүннери, оон секретары эш Сайгутина сүмелешкеш, «Автоажыл-агыйга авария болур чоруктар-биле демисел» деп айтырыгны партияның ажык хуралынга чугаалажырынче киирер деп шиитпирлээн.

Ук айтырыгны белеткээр авторитеттиг комиссияны тургускан. Оон составынга будурулгени эки билир 4 кижи кирген. Илеткелчи база оон иштинде. Комиссия кежигүннери кижилер-биле беседа кылып, четпестерни, оон үнүп кээп турар чылдагаанарын илередип, айтырыгны партия хуралынга илеткеп, четпестерни чайладырының дугайында саналды киирип келген. Ук хуралмарт айның төнчүзүнде болган. Чүгле сөөлгү дөрт ай иштинде болган авариялар үжүрүнде 1653 рубль түңнүг когаралды бо автоажылагый күрүнеге таварыштырган. Оон иштинде 630 рубльди үрелген кезектерни солуур артык кезектерге чарыгдаан. Мындыг четпестерни коммунистер шыңгыы чугаалашкан.

Авариялардың болгулаан чылдагаанын олар илередип, шын түңнелди кылган. Чолаачылар ортузунда кижизидилге ажылы кошкак, ынчангаш оларның чамдыктары ажылга харыысалгазын чиик көрүп, ажылга эзирик үнүп, авария болдуруп тургулаан. Хуралга шупту он бир кижи санал берген. Чугаалажылга чогуур деңнелге эрткен. Хүлээп алган шиитпир-даа эки. Коллективтиң мурнунга чолаачы бүрүзүнүң харыысалгазын-даа, күшажылчы идепкейин-даа бедиткен. Ол хуралдың соонда таксилер чолаачыларының партия бөлүүнүн хуралы база болган. Коммунист-чолаачы эш Калнин машинага пландан дашкаар сеттелгелер чорударының санын кылырарынче эш-өөрүн кыйгырган. Анаа олурушканнар ол кыйгырыгны изин-биле деткээн болгаш оон соонда шак ындыг чарын бүгү чолаачылар ортузунда калбарган. Бо аралында авария болган таварылга чок. Партия хуралының кижизидикчи болгаш мобилизакчы ролю ындыг болган-дыр.

Бо чылдың январьда № 2 школаның партия организациязының ажык хуралы болуп эрткен. Ук хуралга «Эки дуржулганы — шуптузунга» деп айтырыгны чугаалашкан. Хуралды далаш чокка, барык-ла бир ай дургузунда белеткээн. Илеткелди белеткээринге партия кежигүү-даа, кежигүү эвес-даа активчилер, дуржулгалыг башкылар — шуптузу 12 кижи киришкен. Олар хындалдалар чоруп турар үеде, башкыларның ажылынга практиктиг дуза көргүзүп, сүме кадып тургулаан.

Хуралдың ажылы «Липецкиниң башкыларының дуржулгазы», «Мээң башкым» деп кино-чуруктарны көөрүндеи эгелээн. Оон соонда школаларның методиктиг каттыжышкынының башкызы эш Потылицина илеткел кылган, Липецкиниң болгаш Новосибирскиниң башкыларының ажылының дуржулгазының дугайын, бодунуң школазында байдалдың дугайын чугаалаан. Хурал солун болгаш идепкейлиг эрткен.

Эки белеткелдиг, солун хуралдар эртип турарын хоорайның партия организацияларының амыдыралындан оон-даа хөйү-биле чижек кылдыр көргүзүп болур. Партия хуралдарын ай санында чыылдырып турарының чугулазын СЭКП Уставында айыткан болгай. Ол негелдени эки күүседип турар организацияларда партийжи амыдырал улам-на солун болуп, бүгү коммунистерниң чаңгыс аай организастыы болгаш идепкейлии күштелип, коллективтиг удуртулганың принциви эки сагыттынып турар.

Чамдык парторганизацияларда партия хуралдарының ролюн көдүрбейн, оларны белеткээринге болгаш эрттиреринге ёзу барымдаалаар чорукту болдуруп турар фактылар амдаа бар. Хуралга чугаалажыр айтырыгларның чугулазын-даа барымдаалавас, далаш, душ болган айтырыглар шилиир, ону эки белеткеп, хынап-даа албас. Шак ынчаар эрегейи-биле тургузуп келген айтырыгны чугаалажырында коммунистерниң киржири-даа идепкей чок, хурал чалгааранчыг эртер. Оон туржук, партия хуралдарын чыылдырып турарының дугайында уставтыг негелдени үреп, ай-айы-биле хурал чыылдырбайн турар организациялар бар.

Хооркомхозтун, автосеттелге заводунуң партия организацияларын (секретарьлары эштер Литвиненко, Петров) чижекке ап кораэлиңер. Ол парторганизацияларда сөөлгү үеде партия ажылы кошкай берген, хуралдар ында-хаая болгулаар. Автосеттелге заводунуң будурулге планының күүсеттинмейн турары ынчангаш таварылга эвес.

Партия хуралының кандыг деңнелге эртери — аңаа болур илеткелден дыка хамааржыр. Четпестерни шын илереткен, буруулуг кижилерни адаан, анализти эки кылган илеткелдің соонда, санал-шүгүмчүлел чидиг болур. Чоокта чаа «Коммунтудугнуң» сеттелге-тудуг эргелелиниң партия организациязының ажык хуралы болуп эрткен. Аңаа шиитпирлериниң күүселдезиниң дугайында чугула айтырыгны чугаалашкан. Илеткелчи эш Краюшкин шиитпирлериниң күүсеттинген болгаш күүсеттинмээн пунктуларының дугайын чугаалаан, а күүсеттинмээн ажылдарның буруулуг кижилерин-даа адаваан. Хурал шак ынчаар чалгааранчыг эрткен.

Партия хуралдарының протоколдарын болгаш шиитпирлерин тодаргай бижиири чугула. Оон соонда шиитпирлериниң база коммунистерниң саналдарының күүселделерин организастаарына ол документилерни партбюро болгаш секретарь кол удуртулга болдурар болгай. Шиитпирлериниң күүселделерин организастаар талазы-биле ажыл чамдык парторганизацияларда четпес чоруп турарын миннир херек. Мурнунда болган партия хуралдарынга коммунистерниң шүгүмчүлелчи саналдарының күүселделериниң дугайын дараазында эзлчеглиг хуралдарга илеткеп берип турарын парторганизациялар секретарьлары чедип алган турар ужурлуг. Чүгле ынчаарда шиитпирлер күүселдези чедиишкиниг болур, коммунистерниң харыысалгалыг чорту улам бедиир.

А. ПАХОМОВА,
СЭКП Кызыл хооркомунуң оргкилдизиниң эргелекчизи.

Хову-Аксында дузалаар будурулгелер комбинадының бетон заводунуң С. Пташинский бригадирлээн арматурщиктер бригадазы ажыл нормазын ажыр күүседип турар. Арматурщиктер Д. Ачисов, В. Бутаков, М. Данилов болгаш өскелер-даа эки ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: арматурщиктер ажылдап турлар.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

ТЕМПИНИ ДҮРГЕДЕДИР, ШЫНАРНЫ ЭКИЖИДЕР

СЭКП ТК-ның март Пленумукуң шиитпирлеринге сорук киргеи чөөн-хемчикчилер часкы хову ажыларын чедиишкиниг чорудуп турарлар. Районнуң ажыл-агыйлары черниң шыгын базырып, илиртээшкинни чер эриири билек-ле чорудуп база шөлдерни шыктал-дырары-биле булуктадыышкынны, сарыг сугну чөп ажыглап, суггарылганы чорударын организастаан. Оон-биле кады часкы чер аңдарылгазы хынамчалыг чоруттунуп, план 105 хууга күүсеттинген.

Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн бедидери-биле механизаторларның болгаш тараажыларның ортузунга социалистиг чарыш калбарын, партийжи масса-политиктиг ажылды организастаарын эки тургусканы — тарылганың темпизин дүргедеткен база ажылдың шынарын экижиткен. Оон түңнелинде район бо хүннерде 43.830 ганы, азы бүгү культураларның 65,7 хуузун тарып күүсеткен. Оон иштинде тарылга талазы-биле «Искра», СЭКП XXII съездизи аттыг. Ленин аттыг колхозтар мурнуку олуругда чоруп турар. Ам районда 28.113 га тараа культуралары чаштынган азы планның 85 хуузу күүсеттинген. Кол культура — кызыл-тас тарылгазын 97 хуу күүсеткен. Ленин аттыг көдээ ажыл-агый артели тараа культураларының чажылда планын 101,7 хуу. СЭКП XXII съездизи аттыг колхоз 99 хуу, «Искра», «Большевик» колхозтар, «Чыраа-Бажы» совхоз тараа культураларының тарылгазын доозар чоокшулаан.

Тараа культураларычың тарылгазынга чүс-чүс механизаторлар болгаш тараажылар турушпушаан, оларның иштинден он-он кижи күш-ажылы-биле шылгаран, чарыштың маадырлары болганнар.

Районнуң колхозтарының болгаш совхозтарының кукурузачылары мал чемниң эң үнелиг культуразы — кукуруза тарылгазын изиг түлүктээшкиниг үргүлчүлевишаан. Бо культураның районда тарылга планының 25 хуузу күүсеттинген. «Большевик» колхозтун звенолары 360 ажыг гектарга кукурузаны дөрбелчин-уяланчак арга-биле олуртуп, планының 33 хуузун күүсеткен.

Ынчалзажок бо культураның тарылгазы оожум темпиде. Районнуң ажыл-агыйларының агаар-бойдузунуң байдалынга кукуруза кончуг тааржып өзүп, оон бедик дүжүт алдынып келгенин эрткен чылдарның дуржулгалары көргүскен. Кукурузаны олуртурунга хөрзүнүң ылаптыг тааржыр үези келген турда, колхозтар баштаар черлери, совхозтар дирекциялары, партия организациялары кошкак хемчегни ап турарындан 5260 ажыг гектар кукурузадан 1300 гектарга чажылга чоруттунган. Ленин аттыг колхоз (даргазы эш Хунажык, партком секретары эш Самдан) гектар-даа черге кукуруза олуртпаан. Мал семиртир «Тыва» совхоз (директору эш Юртаев, парторг эш Маадыр-оол) чүгле 60 гектарга кукуруза тараан, «Искра» колхозта байдал база-ла чөгенчиг. Картофель олуртулгазы база-ла шүшпен байдалда. Көдээ ажыл-агый эргелели, оон начальниги эш Борисов кукуруза, картофель тарылгазының мындыг чөгенчиг байдалы-биле таарзынып турар.

Тарылга мурнунуң суггарылга системазын калбартырынче организастыг ажыл багай эвес чоруттунган. Районда 3600 хире га суггаттыг черге тараа чаштынган. Оон иштинде «Сүт-Хөл» совхозта 1670 ажыг, «Чыраа-Бажында» 840 ажыг га черни суггарын тараан.

Чоокта чаа СЭКП райкомунуң бюрозунуң болгаш райкүүскомнуң каттышкан хуралынга часкы хову ажылының чорудулгазын чугаалашкан. Тарылгага темпини дүргедедир, ажылдың бедик шынары дээш чарыш чоруп турза-даа, ажыл-ишчилериниң күш-ажылының организастыы колхоз, совхозтарда четпес тургустунган. Илиртээшкинде, аңдарылгада, чажылдаа ажылдың шынарын баксырадыптар чоруктарның болдунгулаары хаая эвес.

Шиитпирниң күүселдези дээш

«Партия эге организациязының дээди органы болза, айда бирден эвээш эвес чорудуп турар партия хуралы болур» — деп, СЭКП-ниң Уставында айтып турар. Партия хуралы болза коммунистерни кижизидериниң школазы. Коммунистер боттарының хуралынга чыглып келгеш, ажылагый, культура тургузуушкунунуң сорулгаларын күүседириниң аргаларын дугуржуп албышаан, ол сорулгаларны күүседиринге шаптыктап турар четпестерни чайладыр талазы-биле хемчегларни чугаалажып ап турарлар.

Коммунистер хуралга белеткелдиг келзин, оон ажылынга калбаа-биле идепкейлиг киришсин дээш, бистин партия организациявыс хуралдың чарлалын ийи-үш хонук бурунгаар чорудуп, аңаа чугаалажыр айтырыгларны коммунистерге сагындырып турар. Партия хуралының белеткелин эки чорудары чугула. Хуралдың болур черин бүрүн таарымчалыг кылдыр белеткээр талазы-биле коммунистерге, ылаңгыа аныяк коммунистерге даалга берип турар бис. Оон аңгыда ырак черлерде, ылаңгыа малда, тудугда, хову ажылында ажылдап турар коммунистерни хуралга келдиртип киириштирерин чамдык коммунистерге дагзып, чарладып турар бис.

Коммунистер боттарының партия организациязының ниити хуралынга олуржуп, аңаа тургускан айтырыгларны шиитпирлээринге идепкейлиг киржип, боттуг саналдарын берип, ажылда четпестерни чайладырының аргаларын айтып, шиитпирлерни күүседир демиселче чонну мобилизастап билир дуржулгага чаңчыгып ап турарлар.

Партия хуралынга СЭКП ТК-ның март Пленумунуң ажылының түңнелдерин болгаш парторганизацияның сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалажып турда, колхозту мурнакчы ажыл-агыйларның деңнелинче көдүрер талазы-биле ам-даа кошкак хемчеглер алдынып турарын коммунистер боттарының саналдарынга демдеглээниер. Олар партбюронуң, колхоз баштаар черниң ажыл-агыйга удуртулгазында четпестерни шыңгыы шүгүмчүлээниер. Колхозтуң экономиказын көдүрер талазы-биле чамдык хемчеглер эрткен чылын күүсеттинзе-даа, мал болгаш чер ажылын хөгөүдер талазы-биле хемчеглер кошкак алдынганын партия хуралы айыткан.

Чеди чылдың сөөлгү чылының ажыл-агый онааалгаларын күүседир дээш масса-политиктиг, организастыг ажылдарны күштелдиреринде, колхоз будурулгезинге боттарының мурнакчы ролюн бедидерин ол хуралга коммунистер чугаалажып алган.

Ол хуралдың шиитпирлериниң күүселдези ам чүү болуп турарыл? Түңнел багай эвес. Колхоз чартык чылда 75 тонна сүт садар ужурлуг. Ам 50 ажыг тонна барааның сүттү дужааган азы планының барык 70 хуузун күүсеткен. Эт садар, малдың баш санын өстүрер планнарны күүседир дээш демисел эки чоруп турар. 100 баш төрүүр хойга онааштыр 97 хураган алдынган. Хой ам-даа төрүп турар. Чурталга болгаш мал ажылының тудугларынга 1500 кубометр даш, 2000 кубометр ыяш белеткеттинген. Тараа культураларының тарылгазы чедиишкиниг доозулган.

Колхоз будурулгезинин адырларынга кижилерни шын шилип быжыглаар дугайында айтырыг партия организациязының хуралынга тургустунган. Хөй-ле бригадирлерни, учётчиктерниң санын эвээжеткеш, мал, чер ажылының комплексилиг үш бригадаларын тургузарын, оларны эн-не организакчы кадрлар-биле быжыглаарын коммунистер шиитпирлээн.

Партия организациязының шиитпирин күүседип киripкен. Аныяк коммунист эш Самбууга №1 комплексилиг бригаданы бригадирлеткен. Ол бригада мурнунда салдынган сорулгазын эки күүседеткеш, бригадалар аразынга шилчиир Кызыл тукту чаалап алган болгаш ам ону быжыыбиле тудуп турар. Дөргүн сүт-бараан фермазынга саанчы эш Алдын-кыстың учётчиктеткен. Инектерниң ажаалгазынга болгаш азыралынга эки байдалды тургузуп, сүт саалдазын көвүдеткеш, фермалар аразынга шилчиир Кызыл тукту ол ферманың чаалап алырын эш Алдын-кыс хандырган.

Партия хуралдарынга хөй-ниити организацияларының ажылының, политөөредилгени, партийжи даалгаларны коммунистерниң канчаар күүседип турарының, партия кежигүннериниң сагылга-чурумунуң дугайында айтырыгларны чугаалажып, партбюро илерээн четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни ап турар.

Партия организациязы хуралга чугаалажыр айтырыгларны ажыл планынга киирип турар. Кол-ла кичээнгейни партия хуралдарының шиитпирлерининң күүселдезин организастаарынче угландырып турар.

К. КУУЛАР.
Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП XXII съездизи аттыг колхозунуң партия организациязының секретары.

АЖЫЛГЫР КИЖИЛЕР

Мөңгүн-Тайга сельпозунуң девискээринге күш-ажылчы хүн эртенгиниң 8 шак ажып турда эгелээр. Автолавкалар складтардан чаа бараанларны алгаш, Шегетей, Каргы бажы кайы сеп дээш хаптар, 10 шак ажып турда, малчыннарның күзенчиг аалчылары Доңгак Кара-оол биле Доңдар Оля малчыннар-биле садыглажып эгелей берген турар. Мөңгүн-Тайга сельпозунуң коллективи хүндүлүг болгаш харыысалгалыг хүлээлгезин эки бодап, бо чылдың баштайгы дөрт айларында эки түңнелдерлиг ажылдаан. Эрткен дөрт айда бараан саарылгазының планын 114 хуу күүсеткен, ол ышкаш бирги кварталда кооперация кежигүнүнге 23 кижини киирип алыр тургаш, 30 ажыг кижини киирип алган.

Бо чедиишкиннерни түүнүн ачызыбиле чедип алган дээрге, садыгжыдарның ортузунга социалистиг чарышты дээштиг кылдыр организастап, оон түңнелин ай санында үндүргеш, сельпо баштаар чери-биле профвববилел организациязының хуралдарынга чугаалажып, мурнакчы ажылдаан кижилерни демдеглеп турарында. Оон-биле кады багай ажылдаан кижилерни база чугаалажып турган. Сельпода бар ийи автолавканың ажылдаар графигин колхоз баштаар чери, партия комитеди болгаш суму Советди-биле дугуржуп тургаш, ажылладып турар болгаш ол автолавкалар 80 ажыг малчыннарны чугула хереглелдің бараанны-биле чогуур өй-шаанда хандырып турар. Автолавкаларның ажылын хөй-ниитиниң контролюнда тургускан, оон ажылын сельпо баштаар черинің болгаш колхоз баштаар черинің хуралдарынга чугаалажып турары чанчыл болган. Аныяк комсомолчу Доңдар Оля автолавкага бир чыл ажыг садыгжылан ажылдаан турар. Ол Шегетейнин, Мөгөн-Бүренниң, Ак-Адырның, Мергениң, Ажыг-Сугнуң малчыннарының күзенчиг аалчызы болу берген болгаш бодунуң девискээринде 40 ажыг малчыннарга 5-ле хүн иштинде садыглап четтигип турар, оон шак ындыг чедиишкиниг ажылдаарынга автолавка чолаачызы комсомолчу Хертек Саргы-оол кол рольду ойнап турарын демдеглээр херек. Оон машинаны кезээде белен турар, ынчангаш Оля болгаш Саргы-оол олар малчыннарның чаагай хүндүткелин боттарының кызымаккай күш-ажылы-биле чаалап алган. Доңдар Оля эрткен 4 айларда 14500 рубльдің бараанын малчыннарга садар тургаш, 16400 рубль кылдыр күүсеткен.

Эш Доңдарны Май бириң байырлалын таварыштыр сельпо баштаар чери өртектиг белек-биле шаннаан.

Ол ышкаш боттарының хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, чонга өскелер бараан болуп турар садыгжылар бар. Оларга колхоз төвүнде магазинниң садыгжылары Достан Сержинмаа, Аля Доңгак, Мөгөн-Бүрен магазинниң эргелекчизи Хертек Холугу болгаш өскелер-даа хамааржыр.

К. ХЕРТЕК.

ШАМБАЛЫГДА

Бетии талазы ак тейлер-биле дуглалган, долгандыр ногаан шыктар чаттылган, эзимнеринде аң-меңи, чимис, байлаа долган Шамбалыг бажында чаа тургустунган аныяк суур бистиң келир үедеги суурувус ол. «Октябрь», «Ленин», «Алдан-Маадыр», «Валентина Терешкова» болгаш өске-даа кудумчуларлыг. Бо суурда магазин эргелекчизи эш Боргаяков идепкейлиг эки ажылдап турар.

Бараан саарылгазының планын ай санында 150—180 хуу чедир күүседип турар. Садыгжы Владимир Боргаяковту Шамбалыгның чурттакчылары хүндүлээрлер.

О. ДЕСПИЛДЕЙ.

ЧАЛБЫЫШТЫГ СӨС

ЧУРУМАЛ

ЭРТЕНГИНИН 7 шак чартык. Тудуг участогунга ажылчыннар уурук-суурактап кээп эгелээн. Ажылдың эгелээринге чедир ам-даа элээн үе бар. Дыштанып хүнү канчаар эрттиргенин, чүү кылганын, бөгүгү ажылының планын чугаалажып, ажылчыннар аразында хөөрежип олурганнар. Оларның бирээзи хөлгуг аян-биле алгыра берген:

— Иван Фомич келди, эштер! Бээр бале олурукар, солун чүүл дыннаар бис.

Чулчургайының дүктери бууравып, элээн назы дөгүй берген кижи дерлиг сокга шилип өттүр, даштын көзүлген. Ол, өрээл иштинче кирбейн барган, даштын турган ажылчыннар ону арадан дозуп апкан. Ол кижиниң понедельникте келирин тудугжулар четтикпейн манап олурганнар, ынчангаш чамдыктары участокка мырыай дыка эрте четкилеп келген. Күзенчиг аалчы келири билек-ле, оон салдынмайн барганнар:

— Делегейде кандыг солун болуушкунар барыл, Иван Фомич?

— А американнарның Сонгу Вьетнамче халдап турары ам канчаныл?

— Космос кораблиниң ужуудушкунунуң дугайын чугаалап берицерем, Иван Фомич!

Черле кандыг айтырыгны салбас дээр! Иван Фомич Яркин айтырыг бүрүзүнге тола, билдингир болгаш солун харыыны берип турар. Оон харыызынга кижилер таарзынып турар. Иван Фомич Яркин—Тыванын көдээ ажылагыйының дуржулга станциязында партия организациязының эң дээре агитаторларының бирээзи. Ол хоочун коммунист партияның политиказының сорулга-бодалгазын массаның ортузунга тайылбырлап, партияның болгаш чазактың шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш демиселче көдээнин ажыл-ишчилерин чалбыыштыг сөстери-биле кыйгырып турар.

ПАРТБЮРОГА агитаторларны тус-тус черлерге быжыглаары-биле хуваап турда, Иван Фомичнин бир хову бригадазынга онаарга, коммунистерни бодалы ийи аңгы апарган.

— Чок, Иван Фомичнин тудугжуларга быжыглаза чогуур—деп чамдызы ынчап барган.

— А бригада база-ла чугула участок-тур—деп, өскелери бүзүредирин оралдашкан.

— Чугула болбайн аан. Черле ынчаш, тудуг ажылында ажылчыннар хөй болганда, шыырак агитаторну аңаа быжыглаза эки боор.

Маргылдааны ол боду шиитпирлээн:

— Че, харын, хөй ажылчыннарлыг, улуг участок-тур, тудугну алыйн.

— Тудуг ажылының план-салааны-даа күүсеттинмейн, кудуруктап турар участок болгай. Ол бүгүнү бодун билир-ле болгай сен, Иван Фомич. Аңаа ажылды экижидерин сеңээ бүзүрээр апаар-дыр.

Партия организациязының даалгазын Яркин ак сеткилдиг, кызымак күүседип турар. Оон агитация ажылын чорудуп турары тудуг участогунда байдал шынап-ла өскерилген. План-даа ажыр күүсеттинип, чаа объектилер чогуур хуусаазында ажыглалга кирип турар апарган. Бо талазы-биле коммунист агитаторнуң ачы-хавыязы биче эвес. Аңаа ажылды экижидер, тудугжулар ортузунга лекция, беседа чорударын чурумчудар дээш, ол улуг күжеиишкинни үндүрген.

Беседа кылыр хүнну понедельник кылдыр тудугжулар-биле дугуржуп алган. Баштайгы удаазында бергелер тургулаан. Агитас-массалыг ажыл тудугжулар ортузунга доктаамал чоруттунмайн турган болганда, ажылчыннарның чамдыызы беседага келбес, ону сонуургавас болган. Ындыг кижилерге Иван Фомич боду барып, оларын-биле тус-тузунда чугаалажып, таныжып көргеп. Дуржулгалыг агитаторнуң кылган беседазы кончуг солун болур. Беседа эрткен соонда, ол дугайын ажылчыннар тус-тус бригадаларга чедире бээр. Солун беседаның дугайын, ораторнуң чечен-тыныызын, тудуг ажылында чедер, четпес чүүлдерни оон эскерип каанын кижилер дыка үр сактып чугаалажып турар. Оон соонда-ла хамык тудугжулар беседа болур хүн дугуршкан черинге боттары чедип келир апарган. Кижи-ле бүрүзүнде айтырыксаар чүвези, сонуургаар чүүлү бар. Агитатор аңаа ылаптыг харыыны бээр дээринге олар бүзүрээр.

Иван Фомич беседа бүрүзүнге баш удур белеткеник. Оон бажынының соңгазы дүн ортузунга чедир-ле чырык турар. Блокнотбиле карандажын чанынга салгаш, чаа келген янзы-бүрү солунларны стол кырынга чаткаш, номчуттунуп, демдеглеттинип олура кежээлээр. Ол пат-ла ынчаар чанчыга берген. Оон ажылдаар кабинединде стол кырындан-да солун, сеткүүл ыравас. Чайлыг, хостут шактарын материал чыып алырынга ажыглаар.

Чурттун амыдыралында азы делегей байдалында чаңгыс-даа солун болуушкун агитаторнуң кичээнгейинден эртпес. Ол ону радиодан дыннап, солундан номчуп алгаш, бодунуң агитаторлап турар участогунче далажып чоруп каар. Ынчанмайн канчаар! Чаа, солун чүүлду өске кижилерниң билип алыры, бодунга ышкаш, херек болгай.

ЭРТКЕН соңгулда үезинде агитаторнуң ажылы чымыштыг болган. Иван Фомичнин чүгле тудуг участогунга эвес, харын чурттакчыларның бажыннарынгада-даа хүнүн чыгыы көрүп болур болгуштуган. Хөй-ле бригадирлерни, учётчиктерниң санын эвээжеткеш, мал, чер ажылының комплексилиг үш бригадаларын тургузарын, оларны эн-не организакчы кадрлар-биле быжыглаарын коммунистер шиитпирлээн.

Партия организациязының шиитпирин күүседип киripкен. Аныяк коммунист эш Самбууга №1 комплексилиг бригаданы бригадирлеткен. Ол бригада мурнунда салдынган сорулгазын эки күүседеткеш, бригадалар аразынга шилчиир Кызыл тукту чаалап алган болгаш ам ону быжыыбиле тудуп турар. Дөргүн сүт-бараан фермазынга саанчы эш Алдын-кыстың учётчиктеткен. Инектерниң ажаалгазынга болгаш азыралынга эки байдалды тургузуп, сүт саалдазын көвүдеткеш, фермалар аразынга шилчиир Кызыл тукту ол ферманың чаалап алырын эш Алдын-кыс хандырган.

Партия хуралдарынга хөй-ниити организацияларының ажылының, политөөредилгени, партийжи даалгаларны коммунистерниң канчаар күүседип турарының, партия кежигүннериниң сагылга-чурумунуң дугайында айтырыгларны чугаалажып, партбюро илерээн четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни ап турар.

Партия организациязы хуралга чугаалажыр айтырыгларны ажыл планынга киирип турар. Кол-ла кичээнгейни партия хуралдарының шиитпирлерининң күүселдезин организастаарынче угландырып турар.

К. КУУЛАР.
Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП XXII съездизи аттыг колхозунуң партия организациязының секретары.

ДУРЖУЛГАВЫС СОЛЧУУЛ

КӨДЭЭ СОВЕТТИҢ ДАЯНЫР КҮЖҮ

Көдээ Советтер — чер-черде күрүне эрге-чагыргашының эң массалыг эге органнары, бүгүдени хаара туткан, чоннуң ёзулуг массалыг организациязы болур. Советтер чоннуң чаңгыс эвинин боттаныышкыны, миллион-миллион совет кижилериң ажыл-чорудулгазының школазы болур дээрзин бис эки билир бис.

Көдээ Советтиң ажылы— нарын болгаш хөй адырлыг, харыысалгалыг болур дээрзин мен 6—7 чыл дургузунда көдээ Совет даргалаан дуржулгамдан көрүп келдим.

Социалистиг күрүнеиң хөгжүлдезиниң амгы байдалында эңне кол угланыышкын болза демократияны бүгү хемчег-биле хөгжүдери. Советтериң ажылынга идепкейлиг киржилгеже, ажылагый болгаш культура тургузуушкунун удуртурунче, ниитилелдиң ажыл-херектерин эргелеп башкарарынче совет хамаатыларны хандыкшыдары болур деп Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXII съездизи демдеглээн. Социалистиг демократияны улам ыцай хөгжүдер болгаш сайзыраңгайжыдар, күрүне эргелелиниң органнарының ажыл-чорудулгазынга хөй-ниити эгелээшкиннерни хөгжүдүп калбартыр дугайында съездиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүсетпишаан, бистиң Чөөн-Хемчик районнуң Шеми көдээ Совети, ооң күүсекчи комитети ажылчы чоннарның элээн каш бот-эгелекчи ажыл-чорудулгалыг хөй-ниити организацияларынга кол даянып турар.

Бистиң көдээ Советтиң 25 кижи составтыг 5 доктаамал комиссияларындан аңгыда, ниитизи-биле 250 ажыг кижини хаара туттуп турар, бот-эгелекчи ажыл-чорудулгалыг 12 санныг хөй-ниити организациялары ажылдан турар.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле кажаа, херимнер иштин болгаш кудумчуларны чаагайжыдарынга, чурталга болгаш бүдүрүлге тудугларын эжижиринге, санитар чурумуну, өртке удур болгаш социалистиг ниити чурталганың дүрүмнерин сагыырынга хөй-ниити организациялары көдээ Советке улуг дузаны чедирип турар. Ынчангаш үениң байдалын көрүп турган, кандыг-бир хөй-ниити организациязының ажылының дугайында илеткелди суму Совединиң күүсекчи комитединиң хуралынга чугаалажып көргеш, чогуур шиитпирни үндүрүп, ону күүседир дээш боттуг хемчегларни ап келген.

Көдээ Советтиң хүн бүрү чорудар ажылынга улуг күш болур 40 кижи составтыг 7 кудумчу комитеттерин тургускулаан бис. Олар ажыл-агый, саң-хөө, чаагайжыдылга, арыг-шевер, культура-кижизидилгелиг ажылдар болгаш өске-даа үүлдер талазы-биле боттарынга хамаарышкан кудумчу девискээринге бүгү-ле чугула ажылды чорудуп турар. Кудумчу комитеттериниң даргаларын күүскомнуң хуралдарынга чалап олурушпаан, ону дамчыштыр оларга кажан, кандыг ажылдарны чорудар дугайында санал-сүмелерни берип турар бис.

Бисте ажылчы чоннарның бот-эгелекчи ажыл-чорудулгалыг, эңне нептереңгей хөй-ниити организациялы болза, 9 кижи составтыг хөрөөженнер чөвүлели болуп турар. Чөвүлелдиң чанында арыг-шеверниң комиссиязы, секциялары, дааранылганың болгаш чем кылырының болгумнерң база-ла ажылдап турар. Ында ниитизи-биле 60 ажыг хөрөөженнер хаара туттунган. Хөрөөженнер чөвүлели бодунуң ажылын план ёзугаар чорудуп турар, ооң хуралдарын айда 2-ден эвээш эвес катап, ниити хөрөөженнериң хуралын 2 айда бир катап доктаамал эрттирип турар. Ол хуралдарга чоннуң культура амыдыралын эжижиринин, колхоз бүдүрүлгезинге хөрөөженнериң киржилгезинин, бичии болгаш элээди уруглар ортузунга кижизидилге ажылының талазы-биле база суур чаагайжыдылгазының талазы-биле айтырыгларны чугаалажып турар.

1965 чылда хөрөөженнер чөвүлелиниң хуралын 4 катап чыылдырган болгаш ниити хөрөөженнериин — 2 катап: «Байырлал столуун канчаар белеткээрил?», «Кижиниң чаражы деп чүү?» деп темаларга эрттирген.

Ол ышкаш хөрөөженнер чөвүлелиниң чанында: уруглар кижизидериниң, культура-амыдырал, чурталга дээш, арыг-шеверниң, бүдүрүлгениң, фермаларга, малыннарга ажыл чорударының мындыг 5 секциялары ажылдап турар. Ылаңгыя эш О. Мыртыылайга удурткан культурлуг амыдырал-чурталга дээш секция эки ажылдап турар. Олар чурттакчыларның оран-бажыңнарының болгаш бүдүрүлге, албан черлериниң арыг-шевер талазы-биле байдалын үргүлүү хынап турарлар.

Сат Кызыл-уруг удурткан, суурда 2 кезек дааранылга болгумуу айда 2 удаа кичээлдеп турар. Оларның дааранын янзы-бүрү үүлдериниң делгелгелерин каш удаа организастап эрттирген. Аъш-чем кылырынга хөрөөженнериң мергежили өзүп турар. Бүгү хөрөөжен чоннуң барык 70 хуузу хлебти болгаш өске-даа нарын чемнерни быжырып билир апарган.

Хөрөөженнер чөвүлелиниң даргазы, депутат О. Бюрюңмааның ажылын көдээ Совет үнелеп турар.

Өзүп орар салгакчыларны кижизидиринге төрелдер комитеттери улуг рольду ойнаар апаар. Ону барымдаалаш, бис 15 кижи составтыг төрелдер комитеттерин тургускан бис. Оон-биле кады класс бүрүзүнге 3-тен 5 кижи чедир составтыг төрелдер бөлүктерин база тургускулаан.

Төрелдер комитеди болгаш бөлүктери болза, өг-бүленин, школаның болгаш хөй-ниитиниң ажыл-чорудулгалының чаңгыс эвин быжыдар, коммунизм тургузукчуларының моральдыг дүрүмүнүң ажы-чан принциптеринге кижизидилгеки чедип алыр, өөредилге-кижизидилге ажылын эжижидер, школаның оран-бажыңнарын, эт-херекселдерни дерип-септээр, одаар түүлү белеткээр, күрүне хандырылгалыг уругларның аъш-чемин эжижидер дээн чижектиг ажылдарны чорудуп турар. Төрелдер комитединиң болгаш школаның өөредилге-кижизидилге ажылының талазы-биле илеткелдерни күүсекчи комитеттиң хуралдарынга удаа-дараа чугаалажып, боттуг хемчегларни ап турар бис.

Оон түңелинде школа назылыг 333 уруглар школада бүрүн хаара туттунган. Школаның оттуулар ыяжын чыл бүрүде шефтөөшкин-биле халас хап бээр чорук бистиң черде шуут чаңчыл болу берген.

Советтиң культура-кижизидилгелиг ажылын эжижидери, чоннуң культуразын бедидери — бо дээрге көдээ Советтиң чугула хүлээлгези болур. Бисте 9 кижи составтыг клуб чөвүлели болгаш 7 кижи составтыг библиотека чөвүлели бар. Олар кижизидикчи, культура-массалыг ажылдарны чон ортузунга калбаа-биле чорудуп келген. Көдээ клубтуң чанында 40 ажыг киржикчилиг боттывынгыр уран түүл бөлгүүг бар. Олар 6 катап концерттерни чонга бараалгаткан. Чыл эгелиинден бээр клубка 4 удаа темалыг кежээлерни эрттирген. Бисте Сат Дүлей-оолга удурткан 19 кижи составтыг лектөрлер бөлүү ажылдап турар. Олар 5 лекцияларны чонга номчааннар.

Масса чонну коммунистиг ёзуга кижизиринге, хөй-ниитиниң корум-чурумун болгаш хамаатыларның эргелерин камгалаарынга, хөй-ниитиге удур үүлгедиглерни болгаш кемниг херектерни болдурбазынга база ындыг чоруктарны сый шаварынга улусчу дружиналарның ажылы улуг рольду ойнап турар. Депутат эш Н. Хыяртанга баштаткан 35 кижилиг улусчу дружина штабы ажылын план ёзугаар чорудуп турар. Штабтан томуйлаан салбыр даргаларлыг, 5—5 дружинниктерлиг 7 дружина бөлүү хүн бүрүде залчег-биле ажылдап турар. Олар ажылының түңелин тускай журналга бижип турар. Олар бо чылын хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээн 15 кижиниң хөрөөн тодаргайлап илереткеш, 7 кижини эш-хуузунуң судунче, 8 кижини көдээ Совет күүскомунче шилчиткен. Ол ышкаш 9 кижи составтыг эш-хуузунуң суду бисте эки ажылдап турар.

Эш-хуузунуң судунуң болгаш дружина штабының ажылының эки тургустунганының түңелинде корум-чурум үрээр чоруктар бистиң черде эвээжээн. Мурнунда үргүлүү арагалаар, шош-содаг үндүрер, өг-бүлезин үнелеп билбес чамдык кижилерни күүсекчи комитеттиң болгаш эш-хуузунуң судунуң хуралдарынга киргген соонда, олар ёзудуг төлептиг, мурнакчы кижилерниң одуруунда киргген. Чижээ, Х. Эрес-оол, М. Хүлер-оол, К. Доржукай, Д. Белек-оол олар ам дружина штабының кежигүннери болуп, хөй-ниитиниң корум-чурум камгалаарының идепкейлиг киржикчилери болуп турарлар.

Моон-биле кады 9 кижи составтыг суур чаагайжыдылгазының талазы-биле комиссияның ажылын мандаа база демдеглеп болур. Чаагайжыдылга талазы-биле комиссия болза кол кудумчуларны ногаанчыдып, ыяш тарылгазын чорудар, херим, кажааларны эде тудар, орук, көвүрүглерни кылыр, кудуктар казар болгаш өске-даа ажылдар талазы-биле бодунуң саналдарын күүскомга киирип турар. Ол саналдарны күүскомга азы ажылчы чоннарның ниити хуралдарынга чугаалажып көргеш, чогуур шиитпирлерни үндүрүп, ону амыдыралга боттандырып турар. Оон түңелинде кол кудумчуларга ыяш тарып олуртуру доозулган. Суур иштинде 5 кудуктар, фермаларда, хойжу бригадаларда 7 кудуктар кастынган. Кудумчулар аттары доктааттынган, бажыңнарны дугаарлап турар. Бо чылын Борбак-Арыг кудумчузун чаагайжыдарының ажылы эгелээн.

Ынчангаш бистиң көдээ Советте хөй-ниитиниң ажылында киржип турар 450 ажыг кижи Советти дескиндир сырый каттышкаш улуг күш болуп турар.

С. КУУЛАР,
Шеми көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы.

Чаа байдалда

СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерин боттандырарынга бүүрелдиг магадылал болза СЭКП ТК-ның октябрь, ноябрь (1964 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр чер-чер Советтериниң ажылын идепкейжидери, совет демократияны улам калбартышаан, күрүнеиң ажыл-херээн башкарарынга массаны улам калбаа-биле киириштирери болур деп чүве билдингир.

Көдээ Советтер моон мурнунда колхоз, совхоз бүдүрүлгезинге ёзу барымдаалап киржип турган болза, ам олар боттарының хамаарышкан черлеринге долу эргелиг зэ болуп, улус ажыл-агыйының бүгү адырларының, культура тургузуушкунунуң, чоннуң амыдырал хандырылгазының айтырыгларының талазы-биле партияның болгаш чаазактың доктаамал шиитпирлериниң күүселдезин организастаар хүлээлгелиг. Ынчангаш көдээ Советтериң сессияларынга, ооң күүскомнарының хуралдарынга чугаалажып, шиитпирлеп турар айтырыглар мурнукузундан делгем, хөй янзы апарган.

Чижээ, бистиң Таңды районнуң Балгазын көдээ Соведи СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерин шудургу боттандырар дээш көдээ ажыл-ишчилерни мобилизаставышаан, көдээ Советте бактаап турар «Революцияның чалбыыжы» база «Совет Россия» колхозтарда часкы тарылгага белеткелдиң байдалының дугайында ол ийи колхозтуң удуртукчуларының илеткелдерин алган. Үрезин белеткели, техника септелгези, хову турлагларын белеткээр болгаш часкы тарылгага хамаарышкан бүгү айтырыгларны көдээ Советтиң доктаамал комиссиязы белеткээн. Часкы тарылганы бедик шынарлыг эрттирер, илереттинген четпестерни дүрген чайладыр талазы-биле хемчеглерни көдээ Совет ажылдап кылгаш, ону боттандырарынче депутаттарны, совет активти эвилелдээн. Механизаторларның культура-амыдырал хандырылгазын эжижидер, садыг ажылын чедиргир кылдыр организастаар талазы-биле тодаргай хемчеглерни алган.

Март Пленумунуң шиитпирлеринге сорук киргеи бистиң Советтиң ажыл-ишчилери, механизаторлар болгаш малчыннар көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедир дээш социалистиг хүлээлгелерни ап турарлар. Чижээ, депутат саанчылар Клава Яндараа, Евдокия Минарова олар саап турары инек бүрүзүнден 1700—1800 литр сүт саар деп хүлээлге алганнар. Ол ышкаш өске-даа малчыннар, механизаторлар болгаш колхоз бүдүрүлгезинин өске-даа адырларында ажылдап турар ажыл-ишчилер бедиткен хүлээлгелерни алгаш, шудургу ажылдап турарлар.

Балгазын көдээ Совет, ооң күүскому ажыл-ишчилериниң политиктиг болгаш бүдүрүлгечи көдүрлүүшкүнүн улам калбартып, СЭКП ТК-ның март Пленумунуң салган сорулгаларын чедиишкиниг күүседир дээш оон хамааржыр бүгү ажылдарны кылыр.

А. ВОРОНИН,
Балгазын көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы.

Культура албан черлериниң көрүлдези чоруп тур

ҮНЕЛЭЭШКИН

Майның баштайгы хаттыг, сооксумаар хүннериниң бирээзи. Надежда Викторовна чылыктыр кеттингеш, Кара-Сугнуң хову бригадазынче далаштыг базыпкан.

Ынак төрээн чери «Бурунгаар» колхозтуң чылдың-на байлак дужут бээр шөлдери, кара чоорган-биле дескилештир шугланып алган ышкаш, Каа-Хемниң унун өрү талыйып чоруй барган чыткан.

Тарыттынган делгемнерден хадаан хат часкы хөрзүнзүг, шыксыг чытты эккел турарын ол магадаксап, таалап тынып чораан.

Оруккa бодунуң ажылын хайныктыр бодананган. Чоокку хүннериниң чугула сорулгаларынче ол бодалдар чүткүдүп, улам-на сонуургаңчыг, кылыксаңчыг болдурупкан. Оон кашпагай кылажы-биле дүрген үжүккан бодалдары демчээрежин чораан дег болган. Үш хонук бурунгаар болуп эткен колхозтуң партбюро хуралынга парторгтуң ол библиотекаарь дугайында үнелээшкини-даа сагышка кире хонуп келген:

«Бо чазын ховуларга часкы тарылга ажылы эгелээри билек-ле, бистиң библиотекарывыс-даа ында, оон солун номнары, журналдары-даа ховуу турлагларында ажыл-ишчилериниң холдарында барган-дыр. Олар хостуг шахтарында сагыш ханыышкын-биле номчуттунган, библиотекарьның солуннардан кылган беседаларын дыкнап, билип алыксаанын катап айтырган-даа турарлар. Ховуу турлагларын көргүзүг агитациязының хевирлери-биле каастап, шимээринге идепкейлиг киржип, черле Надежда Сарыг-оол бо ажылды хүлээп алгаш-ла кызымак болуп турар...

Чедер, четпестерни илереткен хана солуннарны, агитхуудустарны черле боданыр, алыс дээштиг кылдыр доктаамал үндүрүп турарын көрүп, номчуп турар-дыр бис. Ажылында бар четпестерни илередирге, дыңнангыр болуп, чонунга эптиг-ээлдек, хүндүлээчел өзүп орар кадр-дыр бо...»

Кылган ажылдарым ам-даа эвээштир, ам-даа солун кылдыр ажылдаарынга хөй билиг-мергежил, үе херек дээрзин Надежда Викторовна бодунга дагдынган.

Ол-ла төнмес, солун бодалдарга алыскаш, бригадага чеде хонуп келгенин-даа эскербээн. Механизаторлар оон эккелген чаа номнарын алырыбиле мурнун булаажып турганнар.

— Адыр, далашпас-тыр, дөмей-ле шуптуларга четчи бээр!

Олар чагыткан номнарын шуптуапканнар.

— Ох, четтирдивис, шынап-ла четтирдивис!—дижип, чоон, чодур боттуг, үстүг хүрен арыннарлыг хоочун механизаторлар Е. Астраханцев, Назар Белек, Т. Бычков дээш өскелер-даа, дүн дег ак диштерин агартыр хүлүмзүрей аарак, ажылынче далаш чоруп турганнар.

Шевергин болгаш чечени-биле бижип алган 10 дутаар агитхуудусту вагончуктуң ханазынга Надежда аза каапкан. Агитхуудустуң эгезинде «Бурунгаар» колхозта часкы тарылга ажылдарының багай эвес чоруп турарын, мурнакчы ажыл-ишчилерни, чедер, четпестерни илереткеннинге бригадир Е. Астраханцев таарзынып, бадыткаан:

— Мурнакчы чолаачылар, поварлар, механизаторлар — хүннүң маадырлары улам немежип турар-дыр.

Часкы тарылганы шалыпкын, бедик агротехниктиг деннелге эрттирери дээш күжениишкиниг ажылдап турар ишчилерниң ат-сывын бижий шаап алырын утпазын Надеждага бригадир сагындырган.

— Чедер, четпестерни канчаар илередирин силерден, парторгтан айтырып ап, кажан-даа хажытпас мен — дээш, ол ажыл-ишчилериниң шалыпкын ижин сонуурган көөр дээш, бригадирниң мотоциклинте ушкажыпкан.

Надежда Викторовна Сарыг-оол 10 классты эки өөредилге-биле доосхан, «Бурунгаар» колхозтуң комсомолчуларында эң-не идепкейлиг хөй-ниитичилериниң бирээзи. Библиотека эргелекчилеп ажылдаа-ла бир чыл четкелек. Ол, кышкы-даа, чайгы-даа үелерде библиотекага олура ажылдаары-биле кызыгаарлаттынмас чаңчылдыг. Хойжу бригадаларда, төп сүт-бараан фермазында оон организастап турар көөр библиотекалары доктаамал чаа номнар-биле солуттунып турар. Үндүрүп турар агитхуудустарын колхозунуң ажыл-амыдыралы-биле сырый холбаштырган, ажыл-ишчилер сонуургап турар. № 2 хойжу бригадада библиотеканың идепкейлиг номчукчулары малчыннар З. Салчак, И. Сагалакова, З. Суваканай, төп сүт-бараан фермазында кадарчы В. Черменов, З. Черменова, В. Салчак, кадарчы Калындүү, суурда кырганнар дээш кымнарны чок дээр.

Клубтуң делгем өрээлериниң бирээзинде шевергин, чараш делгеттинген номнарны бөлүктер аайынче түс-түс чурумчуттунганын көрген кижиниң номчуксаазы келир. Ында 7217 ажыг номнар бар. Чечен чогаалдарының, политиктиг литератураларның чаа чогаалдары үргүлүү немежип, чаартының турар. Ховуу турлаандан библиотекага келген үеевисте комсомол райкомунуң секретары кирип келди.

Колхозта агиткультбригада ажылы мынчага чедир чорбайн турарындан ховуда ажыл-ишчилер кинодан аңгыда концерттер көрбейн турары дыка-ла четпес херек-тир дээрзин ол чугаалады.

— Ону организастаары-биле келдивис, сүмеи кадып көрем, Надежда — деп, секретарь чугаалады.

— Школаның, көдээ Советтиң, бухгалтериин, клуб коллективериниң талантылыг аныяктардан 8—10 хире чедир чыгаш, утка-шынарлыг концерттен бөгүн дораан белеткеп киириптер-дир. 2 хонуктан ол шилиндек концерт-биле бригадаларже чоруптар ол-ла. Ол концерт белен болгуже, школада өөренгичилериниң белен концерти бар, ону ажыл-ишчилерге барып көргүзерин дугуржур-дур — деп, Надежда сүмеледи.

— Ол-даа үүлдүг сүме-дир. Шынап-ла ынчаар-дыр — деп, секретарь деткиди.

— Надежданың эргелекчилээн библиотеказы районда эки ажылдыг библиотекаларның бирээзи болгай. Номчукчулары 700 ашкан. Библиотека чөвүлелинде 7 кижи доктаамал ажылдап турар — деп, колхозта комсорг Виктор Скопин чугаалады.

Надежда Викторовна культура албан черлериниң көрүлдезинге киржир дээш, канчаар ажылдап турарын, сорулгаларын илереткеш, уламчылай-дыр:

— Менде эки ажыл үүр боор. Безин чадаарда беседалар кылырда, солуннардан номчуур тур мен. Чоокта чаа лекция кылган лектор дег болзумза. Ол делегей байдалын илдяк чоккa дараалаштыр чугаалап турда, хамык чоннуң сонуургалын хаара тудуптар-дыр. Делегей картазын көрбейн тура-ла, айтыр дээн черлерни часпас көргүзери ышкаш мергежий бээр үем кажан чүве ыйнаан — деп, ол чаа эккелген номнарын делгеп тура, чугаалады. Ол бүгүнү чёлип алыры харылаан ажылынга чүткүлдүүнден, билигмергежилиниң бедидериниң кол хамаржыр, Надежда Викторовна.

Ондар ОХЕМЧИК.

ХҮРЕҢМЕЙ УГБАЙ

Бай-Тайган-Хемчиктиң Аянгатыга Хүреңмей дээр хүреңмей шырайлыг уруг хураган, хой надарын өскен. 1934 чылда ол Казань хоорайның садыг техникумунче өөренип чоруптан. 1937 чылда техникумну чедиишкиниг доосхаш, Кызыл горпозунга саначылап кирген.

Анна Хүреңмейниң күш-ажылы ынчаар эгелээш, бо хүннерге чедир садыг шугумунга эки ажылдап келген. Амгы үеде Чөөн-Хемчик районнуң столоваязында ажылдап турар. Чем ыылырының талазы-биле бедик мергежилдиг. Столоваяга амданныг чемнерни ыылып турары-биле чергелештир аныяк поварларны өөреткен.

Анна Конзаевна хөй-ниитичи идепкейлиг иелериниң бирээзи. Коллективинде хөрөөженнер активиниң кежигүнү, школада ада-ие комитединиң кежигүнү, ресиоопрацияның садыг талазы-биле комиссиязының кежигүнү. Хөй-ниити ажылдарын ол кызымаа-биле кылып турар. Хөй удаа Хүндүлел бижиктер-биле, өртеитиг үүлдер-биле, ол ышкаш 1964 чылда Тыва АССР-ниң 20 чыл болган оюн таварыштыр РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлүг бижии-биле шаңнаткан.

А. К. Хүреңмей ам Чөөн-Хемчиктиң район Совединиң депутады.

О. ЛАМА.

Навоинск комбинат ажыглалда кирген

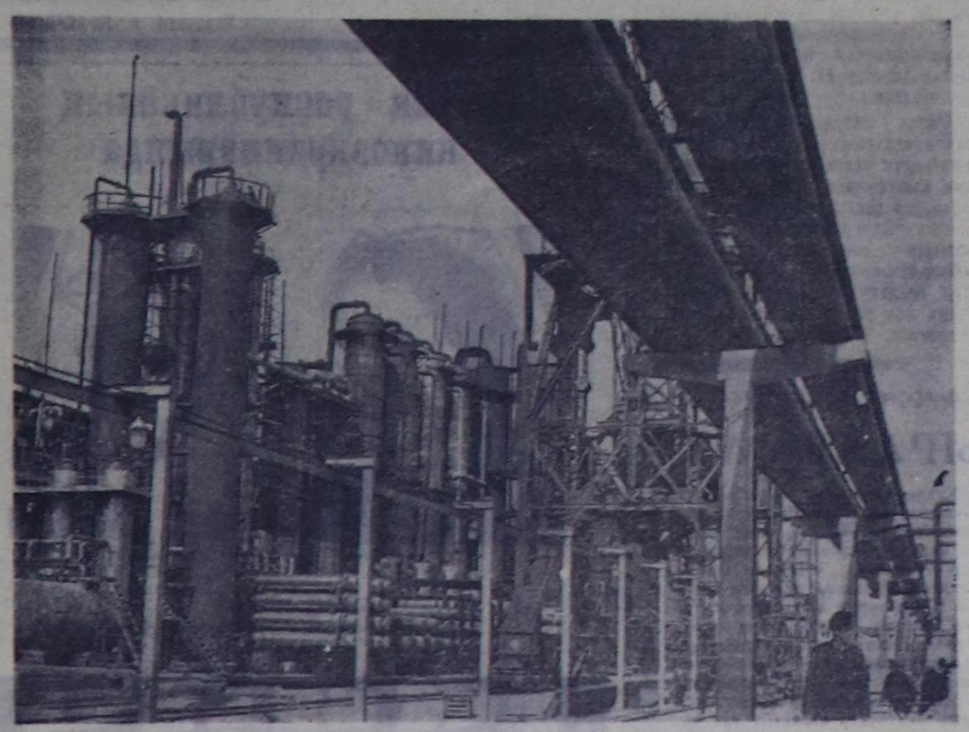

УЗБЕК ССР. Үш чылдың мурнунда айгадаң турган ховуда ам Навоинск химия комбинадының бетон, нак болгаш шилден кылган корпустары кадырлып үнген. Чоокта чаа күрүне комиссиязы бүдүрүлгениң бирги эзлчээн ажыглалга киирер ыылдыр хүлээп алган. Агаар хуваар цехти, синтез болгаш аммиак конверсия корпузун, гранулициялыг суурганы хуусаа бетинде ажыглалга киирген.

Чаа химия комбинады бодунуң бүдүргени аммиак-биле ыылган гранулиитиен азот чемишчидилгелерни дыка хейну ам безин колхозтарның шөлдеринче чоруткан.

ЧУРУНТА: Навоинск химия комбинадының участоктарының бирээзинде.

Фото А. УСМАНОВТУУ.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Үнүштерге микроэлементилерниң ужур-дузазы

Бүгү-ле үнүштериниң чоғумчалыг өзеринге болгаш сайзыраарынга чырык, чылыг, суг, агаар болгаш чемиштиг бүдүмелдер эргежок чугула.

Көдээ ажыл-агый культураларын ховуга, огородка азы садка тарып өстүрер үеде суг болгаш минералдыг чемишчидилгелер чедишпейн баар чоруктар эпти-ле таваржып турар. Ындыг болганда, кандаашкын-биле демисел болгаш хөрзүнү чемишчидери—үнүштерниң амыдыралының байдалын эжижиринин база оларның дужүттүүн бедидериниң эң-не чугула практиктиг хемчеглери болуп турар.

Үнүштер чемиштиг үүлдү бүрүзүн болгаш дазылын дамчыштыр алыр. Ындыг болганда, үнүштер агаардан болгаш хөрзүнден чемненип турар. Олар агаардан колдуунда-ла углекислый газты бүрүзүн дамчыштыр, а хөрзүнден сугну болгаш ында эсти берген чемиштиг бүдүмелдерни, колдуунда-ла минералдыг дустарны дазылын дамчыштыр ап турар.

Кижиниң болгаш дириг амытаннарның чемненилгезинге бирги чергениң ужур-дузалыг болур эң-не үшелиг бүдүмелдерни: белоктарны, чигирни, үстерни, витаминнерни үнүштер боттарынга чыылдырып турар; техниктиг культуралар волокнону, каучукту болгаш үлетпүрге хереглээр чигэттиң өске-даа хевирлерни берип турар. Үнүштерниң амыдыралчы ажыл-чорудулгазының түңелинде тыптып келир ол бүгү органиктиг продуктулар аная бүдүмелдерден: углекислый газтан, сугдан болгаш дустардан тыптыр, а бо айыттынган үүлдерде азот, фосфор, калий, кальций, магний, сера, демир, бор, марганец, чес, молибден, цинк бар болуп турар. Ук элементилер бүгү культураларга хензиг бичии хемчээлдии-биле эргежок чугула болуп турар, ынчангаш оларны микроэлементилер деп адаар.

Ол микроэлементилериниң кайы бирээзи четпейн баар болза, чагай дужут алдынар арга чок. Үнүш аймаандан кылган мал чемнериниң составында кирип турар барык-ла бүгү микроэлементилер бар өдек-биле шөлдерни чемишчидер болза, үнүштериниң ол бүдүмелдерге хереглели барык-ла бүрүү-биле хандыртынар. Бүгү микроэлементилер үнүштерге хензиг бичии хемчээлдии-биле эргежок чугула, бир эвес ол үүлдер көвүдээр ийикпе, азы эвээжээр болза, үнүштер баксыраар болгаш харын-даа шуут өлүп болур.

Үнүштериниң чемижинге демир чедишпейн баарга, бүрүзерге хлорофил чок болу бээр. Хөрзүнге демириниң эсти бээр дустарын аная төгер чорук ажык чок, чүге дээрге дус дүрген болгаш бүрүү-биле эзилгеш, үнүшке чедип алдынмас өске каттыжыышкыннар-биле тутчу бээр. Ынчангаш суг-биле эзилдиргеш чаштырар чорук үре-түңелдиг болур.

Бор деп бүдүмелдиң ролю үнүштер доозунналып турар үеде тодаргай көстүп келир: ол микроэлемент чедишпесте, үнүштүң чечээниң доозунналыр чүүлү чедиштир өспес, ынчангаш үреленмээн чечектер электен дужүп калыр. Ынчангаш борнуң чедишпес чоруу бүгү культураларга үрезин алырының кончуг кулуу-чаагай дужүттү алырынга шиитпирлиг рольду ойнаар.

Марганец четпейн баарга алак үнүштериниң бүрүлери куу шокар апаар, кат-чимистиг үнүштерге бүрүлериниң кыдыгары саргарып, чаа үнүп келген чиирбейлери када бээр. Марганец өске чемишчидилгелер-биле кады хөрзүнче кирип турар. Өртенген хөкүрнүн 4 чедир хуузу, өдектин 0,002 хуузу марганец болур.

Хөрзүнде чес оон ириндi каъдында бар болур. Чес чедишпейн баар чорук хамыктың мурнунда тараанын дужүлүнге салдарлыг болур, оон уламындан чамдыкта дужүт көнгүс куруг болур. Честиг четпейн баар чоруу чугле дужүтту кудуладып турар эвес, харын мал чемнериниң шынарын кудуладып, малдарның арып-баксыраар, рахиттен аарыр чоруунга чедирип турар. Хөрзүнге өдекти төгерге, чес тыптып турар, чүге дээрге өдектин кг бүрүзүнде 15 мг чес бар-дыр.

Чурттуң кандаачал районнарында када берген куураг хөрзүннерге кат-чимистиг ыяштар цинк четпестээр чорукка таваржып турар. Мал өзээн доктаамал чемишчидилге кылдыр ажыглаарга, үнүштериниң цинкке хереглели хандыртынып турар, чүге дээрге кг өдек бүрүзүнде 96 мг чедир цинк бар болуп турар.

Колхозтар болгаш совхозтар шөлдерни чемишчидерге, бо үүлдерни барымдаалаары чугула. Дужүтту бедидериниң база бир курлавыры ында-дыр.

Д. СЕРЯНОВА,
агроном.

АГРОНОМНУҢ СҮМЕЗИ

„Эки кижилер“ болгаш очерк дугайында

Тыва литературага очерк бежен чылдарның төнчүзүлдеи бөөр сайзырап эгелээн. Оон көскү херечизи — тыва журналистерниң ийи чыындызының үнгени болур. Бирги чыынды 1962 чылда «Бистиң чоргаарларывыс» деп аттыг үнген. Ону чогаалчылар, журналистер шүгүмчүлей чугаалажып көргеш, чогуур түүнелдерни кылып, очерк бижиир мергежилди улам ханыладып кирипхен болгай. Оон түүнелинде хөй очерктер бижиттингилээн. Оларның эң дээрелери «Эки кижилер» деп аттыг ном бооп, 1964 чылдың сөөлгү хүннеринде көстүп келгей.

«Эки кижилер» деп чыындыда С. Шойгунуң «Алдар-хавыяа» деп очеригинің маадыры Ооржак Карашак чонуңуң мурнунга бодунуң хүлээлгезин ханы медереп билгеи, кезер эмчиниң кижиниң мага-бодун билири дег, техниканы билир кижи кылдыр чуруттунган. Карашак машина башкарар, септээр талазы-биле улуг дуржулгалыг. Хөй чылларда техника-биле сүржүп келгеш, чүк чүдүрер аргазын, оруккa чоруур эвин кончуг эки билир. Кижилернің эки-багын таныыр, найыралдың үнезин көргеи кижи бооп, маадыр бистиң мурнувуска көстүп келир.

А. Дугержааның «Малчының чугаазы» деп очериги үстүнде адаанывыс чогаалга колдуу дөмей. Моңгуш Чүлдүм өскелериниң мал ажаар дуржулгазын ханы шингээткен, эртем-билиг-биле сүржүп чоруур. Эртем болгаш практиканы амыдыралга боттандырып, шүүштүрүп турар чаа үениң кижизин тылканы журналистиң чедишкини болур.

Тема талазы-биле Т. Кызыл-оолдуң «Буянныг кижи» база Д. Бегзаниң «Баштайгыларның бирээзи» деп чогаалдары дөмей. «Буянныг кижи» деп очерктиң маадыры Г. Федорович Тывага кадык камгалалыг турузары дээш демисежип келген эмчилерниң бирээзи. Федоровичниң Тывага келгеш-ле, эмнелгениң ёзулуг ээзи, кижилериниң амы-тынынга кыжанган таварылгаларның ёзулуг «хааны» кылдыр көргүскен. Оон ынай Федоровичниң ёзулуг мурнакчы совет медицинаның төлээзи кылдыр автор чуруп шыдаан. Ында эң-не үнелиг түве болза, бодунуң бай дуржулгазын аныяктарга дамчыдып берип турарында (Бо айтырыг Карашак, Чүлдүм сугларның амыдыралында көдүртүүмейн турар болгай).

«Баштайгыларның бирээзи» деп чогаалда Тывага хоорай-суурларның эгезин турузушкан Семен Галкиниң дугайында тоожаан. Ук чогаалда хончуг эки бодалдарны сиирип, чеченчидип бижиглээн. Эң ылаңгыя Галкиннерниң Тыва арат Дагылчык-биле өннежип алгаанын хончуг чечен, шыныг, сагышка таарымчалыг кылдыр чуруан.

Кавказка тура-ла бай, ядыы амыдыралды көргеи, аная удурланган болгаш Галкиннер Тыва ядыларның, байларның ылгалын дүрген биле бөөр. Бо бүгү Галкиниң ангы талазы-биле медерелиниң ханызын илередип турар.

Эрги Тывада чөрүлдешкек, хөптүг эвес чүүлдери Семен Галкин хончуг чиге демдеглеп турар. Оваа дагаан черге ядыыларың болгаш байларың ылгалын ядыларның, оваага далаазын баглап, байларның кадык баглап турганындан Галкин тода көрүп турар. Ол үеден бөөр 50 чыл эрткенде, чүү бооп турарын чогаалдың сөөлгү арыннарында чуруан. Улуг-Хемни кежир көвүрүг тургустуганын, тудугжуларга Тыва кыстарның ак чемниң дээжизин тудуп турары орус, тыва улустуң акы-дукма найыралының символу кылдыр чуруттунган. Ол найыралды демисел болгаш күш-ажыл-биле каннашканнарның бирээзи Семен Галкин байырда киржип, улуг төөгүнү сактып турар.

К. Аракчааның «Хорум дагның кызы» деп очериги ажылчын херээжен Сендажының күш-ажылчы характериниң боттанып келгенин, көргүскен. Ол болуушкунга орус өнүүктериниң дузазын очеркте бүзүренчиг кылдыр чуруан.

«Эки кижилерде» кирген чогаалдарының үлгазы мындыг.

«Бистиң чоргаарларывыста» киргилээн очерктерге бодаарга, бо номда чогаалдарының шынары дыка бедик деп демдеглезе чогуур. «Эки кижилер» очерк жанрының принциптеринге чагыткан, орук демдеглелдери азы корреспонденциялардан ылгалдыг. Ынчангаш бо номда журналистерниң очерк жанрының демдектерин таныл биле бергени көзүлгеи. Ынчалдажок теоретиктиг сүмелер-биле дүүлүтүүл көөр болза, чогаалларның түзүлүүнде номчукчуну бодандыра бөөр түүлдер бар. Чижээ, «Баштайгыларның бирээзи» деп чогаалдың жанры оюа «тодараваан деп болур. Ында ийи ангы чогаалдар каттышкан кылдыр сагындырар. Бирги кезээ масштабының, маадырлар санының үезинин бистеи ыраанының талазы-биле база тоожулалдың аяның көөрге, тоожу бооп турар. Ийиги кезээ чурумал болу бергеи. Ук чогаалды очерк дивейн, документилиг тоожу-сактыышкын жанрын тодарадыр турган.

Чамдык очерктериң тургузуу дыка нарыыдаан бооп турар. «Хорум-Дагның кызы» деп очерктиң тургузуун көрээлиңер. Бирээде, Сендажы даараныр машинаазынга чеде бергеш, кезек түве сакты кааптар. Ийиде, соңга чаныңга келгеш, бүгү амыдыралының дугайын бодаар. Оон үезинде Сендажы чээрби хире чыл иштинде болган таварылгаларны шупту-зун сактып ол үелерде кижилер-биле чугаалашкан чугааларын (диалогтарын) шупту-ла сактып турар. Үштө, Раскова аттыг комбинаттың кысқа төөгүзүнүң дугайында үүл эгелээн.

Очеркистериң топтуг кичээнгей салбайн турар үүлдериңе маадырларның чугаа-соодун ангылаары, оларның портреттерин чуруур хамааржып турар. База очерктерде пейзаж-биле хасталгалар эвээш таваржып турар. Чаңгыс-ла «Буянныг кижиде» дыка эки, сеткилди ужуктуруп келир хорлуг пейзаж бар. Очеркти чеченчидериңе пейзаж кончуг дузалаар болгай, оон ролюн очеркке улгаттырары чугула.

Чөрүлдээлиг үндезин очерктерде чок бооп турары хомуданчыг. Чүгле ийи-чаңгыс шүгүмчүлелдиг бодалдар илередип каарга, ол чөрүлдээ эвес. Маадырларның амыдыралында оюа бергедээшкиннер (оон-моон кижини чыыра базып кээр үелер) чок бооп турар. Маадырлар ёзулуг хүүдү-хавыяалыг, алдар атка четкен кижилер болгулаан, а оларның карааңга амыдыралда четпестер көзүлбес, олар амыдыралды философчу ёзу-биле анализтевейн турарлар.

Ол дээрге, бистиң тыва литературада ам-даа эрги хевириниң очериги бижиттинип турар деп үвеин көргүзүп турар. Оон кол-кол демдектери: маадырлары — алдар аттыг кижилер. Очерктерни сургакчылап чораан кижилер бижигилээн болур. Шагда-ла сурагжый берген маадырның оруун шинчилеп эвес, а анаа чыып бижиикаан болур. Эрги хевириниң очерктериниң кол-ла үзүлбес, өзээн өткен шугуму маадырның биографизы болур. Оон берге чаш үезин эрги үе, кайгамчык маадырлыг күш-ажыл, дайын үезин— ол бүгү дес-дараалай бижиттингилээн болур. Ындыг очерк чамдыкта чечен чугаага демейлежи бергилээн болур. Ол чартык-шала чуруттунгулаан пейзажтарлыг болур, ында оюк-деликтиг сагыш-сеткил бүгүүшкүнары болгулап турар. Оон түүнелинде маадыр кайгамчык арыг кижи болур.

Бо бүгүнү очеркистери бактаар дээш эвес, а очерк жанрының чаа хевирлерин шингээдип ап, оон дузазыбиле тыва амыдыралды көргүссүп, чурузун дээш демдеглединис.

Амгы чаа очерктиң кол ылгавырлыг демдээ — оон шинчилекчи чоруу болур. Ол онзагай талазының күүжүбиле амыдыралды бодуу чуруп көргүзер дээш реализмниң тускай оруунче очерк үнүп келген. Барымдаалаар бүрүткел-данзылар, амыдырал сүрер, ону эдерер, белен үвеин, бүде берген ажылды долганып турган бижиир чорукка удур.

Чаа хевириниң очериги амыдыралдың кол-кол айтырыгларын каттыштырып, түүнеп, бир-мөзүлеш кылдыр чуруп, чоңга көргүзерин оралдажып, нарын айтырыгларны көдүрүп, ону шинтпирлээринче угланган сүмелерни, сагындырыышкынарны берип турар.

Очерк дайынчы, чечен чогаалдың болгаш публистиканың кол-кол шынарларын каттыштырып турар жанр болур. Оон кол темазы—амгы үе, хайгаарап турар шөлү—бистиң амыдыралывыстың бүгү талазы болу берген. Ынчангаш очеркистерден «социал медицинаның доктору» (О. Бальзактың сөстери) болуру негеттинип келгеи.

Ынчангаш ам кол сорулга болза, очерктиң чаа хевирлерин ажыглап, сүме кадып, бодал киирип, шуут совет амыдыралды сайырадырынга киржири чогаалчылардан болгаш журналистерден негеттинип турар.

Д. КУУЛАР.

Эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчызы.

НОМ БОЛГАШ НОМЧУКЧУ

Чодураалар чечектелип турда деп А. Остапчуктуң фотоэтюду.

Африканың хосталгазының хүнү

Африканың хосталгазының хүнүн москвачылар май 25-те Эвилелдер бажыңының колониалыг залында байырлыг хурал-биле демдеглээн. Совет хөй-нииттиниң төлээлекчилери-биле кады залга — Африка күрүнелериниң Москвада дипломаттыг төлээ черлериниң баштынары, элчин черлериниң ажылдакчылары болгаш Африкадан өске-даа аалчылар олурган. Хуралды ВЦСПС-тиң секретары П. Т. Шименов ажыткан.

Азия болгаш Африка чурттарының эп-сеткил каттыштырылгазының Совет комитединиң Президиумунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Африка институдунуң директору В. Г. Солодовников «ССРЭ болгаш Африканың чаңгыс эви дээш демисел» деп илеткелди анаа кылган.

Азия болгаш Африка чурттарының улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының Ганага чоокта чаа доозулган дөртку конференциязының ажылының дугайын база анаа хүлээп алган чугула шиитпирлериниң дугайын Ленинчи шаңналдың лауреаты, чогаалчы Чингиз Айматов чугаалаан.

Национал хосталга дээш, социал деңшилге болгаш бүгү-нииттиң тайбыңны хандырар дээш демисел колониализмниң болгаш неоколониализмниң сөөлгү депкиштерин чер кырындан ширбий шаптар дээрзинге ханы бүзүрелин хуралдың киржикчилери хүлээп алган резолюциязынга илергейлээн.

(СЭТА).

Янзы-бүрү чурттардан

Совет космонавтар П. И. Беляев, А. А. Леонов оларга Болгарияның Улус Республиказының Социалистиг Күш-ажылдың маадырлары атты тывыскан. БУР-нуң Улус хуралының Президиумунуң даргазы Георгий Трайков маадырларга Алдын сылдысты болгаш Георгий Димитров орденин тывыскан.

Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының бирги секретары, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Тодор Живков совет космонавтарны хүлээп алган.

М. ШОЛОХОВТУҢ 60 ХАР ХАРЛААНЫНГА

Чехословак хөй-нииттиң болгаш парлалга чогаалчы-демиселчи М. А. Шолоховтуң 60 хар харлаанын демдеглеп турар. Оон чогаалдары бүгү чехословак улуска калбаа-биле сураглыг. «Оожум Доннуң», «Андарган күр черни», а ол ышкаш чогаалчының рассказтарын чех болгаш словак дылдарга каш удаа парлап үндүрген, олар хөй миллион кижилериниң ынак чогаалы апарган.

Михаил Шолохов амгы үениң база бир улуг чогаалчызы деп, «Млада фронта» солун бижээн.

СОВЕТ ДЕЛГЕЛГЕНИҢ ЧЕДИИШКИНИ

Тегеранда ажыттынган совет садыг-улетпүр делгелгезин иранчылар улуу-биле сонуургап турар. Чүгле бир хүнде безин павильонларга 100 мың хире кижи чораан. Көрүкчүлериниң демдеглел кылыр дептериниге Совет Эвилелинде техника хөгжүлүмниң бедик деңнелин көрүкчүлер демдеглеп, Иран биле Совет Эвилелиниң аразында садыг, улетпүр болгаш өске-даа харылзааларның улам ыцай хөгжүрүүнүң хөрээнге ол делгелге бараан болур дээрзинге идегелин илергейлеп турар.

Совет делгелгени ийи чурттарның аразында найыралды быжыглаарының демдээ болур деп, иран парлалга айыткан.

ИНДОНЕЗИЯНЫҢ КОМПАРТИЯЗЫНЫҢ 45 ЧЫЛ ОЮ

Индонезий коммунистер, Индонезияның бүгү ажылчы чоннары чурттуң революстуг шимчээшкининиң төөгүзүнде кайгамчык хүнү—Индонезияның Коммунистиг партиязының 45 чыл оюн калбаабиле демдеглеп арттырган. Ол байырлал-биле холбаштыр Джакартада национал стадионга массалыг митинг болган. Анаа чүс муң ажыг кижи киришкен. Чамдык акы-дукма партияларның төлээлери, оон иштинде СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Ш. Р. Рашидов баштаан СЭКП-ниң төлээлери көстүп кээрге, оларны митингиниң киржикчилери диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

ИКП ТК-зының даргазы Д. Н. Айдит Индонезияның Компартиязының революстуг оруунуң дугайын чугаалаан. Империализмге болгаш колониализмге удур Вьетнамның, Кубаның, Конгонуң улустарының болгаш хосталгага ынакшылдыг бүгү улустарының демисели-биле Индонезияның улуунуң эп-сеткил каттыштырылгазын чугаазының түүнелинде ол илергейлээн.

Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының төлээлериниң баштыңы Ле Дык Тхо Индонезияның Компартиязына байыр чедирген. Индонезияның президентизи Сукарно митингиге база чүве чугаалаан.

ПРЕЗИДЕНТИНИ УДУРЛАНЫЫШКЫН-БИЛЕ УТКААН

АКШ-тың президентизи Джонсон хоорай даргазы Вагнерге соцгулда мурнунуң деткимчезин көргүзери-биле Нью-Йоркка чеде бөөрге, чүс-чүс чыскаалчылар ону удурланыышкын-биле уткаан. Вьетнамда болгаш Доминикан Республикада АКШ-тың агрессчи политиказынга удурланыышкынын демдээ кылдыр чыскаалды олар организастаан. Президент машинадан үнүп кээрге, чыскаалчылар: «Вьетнамда дайынны соксадыр!», «Өлүрүкчүлер Санто-Доминогодан үнүп чоруңар!» деп йөрээлдерни чаңгыс үн-биле салып турган.

ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ БҮГҮ-ДЕЛЕГЕЙ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Профэвилелдериниң Бүгү-делегей федерациязының медеглелин Прагада парлап үндүрген. Боливияда профэвилел болгаш демократтыг шимчээшкинни кадыгдошкуну-биле истеп турарынга шиитпирлиг удурланыышкынны ол медеглелде илергейлээн. Профэвилелдериниң туттуруп хорудаткан кежигүннерин доп-дораан хостаарын ПБФ негеп турар. Бүгү чурттарның профэвилел организациялары болгаш ажылчы чоннары Боливияның ажылчы чоннарының болгаш улузунуң дүрүм өзугаар негелделерин деткиир дээрзинге Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязы бүзүрелдиг дээрзин медеглелде чугаалап турар.

ПОРТУГАЛИ ГВИНЕЯДА ТУЛЧУУШКУННАР

Португали Гвинеяда партизаннар отрядтары португали колониалисчи шериглериниң гарнизоннарынче каш-каш чедишкиниг халдаашкынларны кылган. Тулчуушкуннар үезинде шаажылакчыларның 77 солдаттарын өлүрген болгаш алаан каш бронемашиналарны узуткап чок кылган.

Де Бинер лагерьже халдаашкын үезинде португали капитан — лагерьниң комендантызы өлүрткен деп дыңнадып турар.

АМЕРИК КОМПАНИЯНЫ НАЦИОНАЛИЗАСТААР!

«Интернейшнл петролеум» дээр америк компаниянның холунда турар нефтилиг черлерни доп-дораан национализастаарын Перуның Христиан-демократтыг партиязы негээн. Ук компания дөрт чылдарның иштинде күрүнени мегелеп келген болгаш үндүруглерин төлевейн, перу казакты шуут база чажыт кыжаныышкын-биле коргудуп турар деп, ол партияның удуртукчуларының бирээзи медеглээн.

КАР-НЫҢ БЮДЖЕДИ

КАР-ның чаа күрүне бюджединде чарыгдалдарның нииги түүү 1965—1966 чылдарда 1.205.300 мың египет фунт болуп турар. Бо чылгы бюджет 1.184.400 мың турган. Премьер-министриниң оралакчызы Абдель Монейм Кайсуни КАР-ның Национал хуралынга бюджет төлевилелиниң дугайында илеткел кылып турган, ол саннарны айыткан.

ТУНИСТИҢ ИНДУСТРИАЛИЗАЦИЯЗЫ

Социалистиг дустур партияның (СДП-ниң) Национал чөвүлелиниң сессиязы Туниске болган. 1965—1968 чылдарда Тунистиң национал хөгжүлдезиниң чаа дөрт чыл планын Национал чөвүлел чаңгыс үн-биле үүлдүг деп санаан. Ол планда кол кичээнгейни чуртту индустриализастаарынче көрүндүрүп турар. Бүгү капитал салыышкынарның үштүн бир кезиин ону хөгжүдериңе киирер.

(СЭТА).

Чалыы назынның дайынчы солуну

Бо солуннуң аас-кежиктиг үлүгхуузу — кезээде чалыы артары ол болур. Бодунуң ыпак солуну—«Комсомолка» дугайында шак ындыг бодал-биле янзы-бүрү салгалдың кижилери май 25-те Кремль театрынга чыылган. Дөртен чылларның дургузунда «Комсомольская правда» солун ол кижилерге амыдыралдың шынчы айтыкчызы болуп келген.

ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары С. П. Павлов кежээни ажытпышаан, аныяк ленинчилерниң угаангыр, моггаг чок кижизидикчизи — «Комсомолка» дугайында чылыг сөстерин чугаалаан. Чалыы назынның парлалгазының флагманынга комсомол ТК-ның байырлыг чагаазын ол номчаан.

Солуннуң дайынчы оруунуң, комсомолчу журналистериниң чаңчылдарының, чалыы назын парлалгазының сорулгаларының дугайында «Комсомольская правда» солуннуң кол редактору Ю. П. Воронов илеткел кылган.

Өөнүү солунга, айтыкчызы болгаш дузалакчызы солунга хамаарыштыр өөрүп четтириишкиниң сеткилдиң ханызындан кээп турар сөстери индирден чаңгыланып турган. «Комсомолканың» дөртен чылы-биле холбаштыр оон ажылдакчыларынга «Правда» солуннуң кол редакторунуң оралакчызы Козев, «Известиянның» кол редакторунуң оралакчызы Ошеверов, СЭТА-ның чингине директору Горюнов, ПЧА-ның баштаар черинің даргазы Бурков, ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң баштаар черинің секретары Иванов, «Пионерская правда» солуннуң кол редактору Чернова, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң парлалга талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы Романов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң радио дамчыдылга болгаш телевидение талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы Месяцев байыр чедиргеиер.

«Комсомолканың» хөй миллион номчукчуларының мурнуудан «Ростовуголь» трестиң «Комсомольская правда» аттыг шахтазының дагжызы Соколов, Ставропольдуң «Маяк» колхозунуң даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Чухно, Украинаның ЛКСМ ТК-ның секретары Ельченко, москвачы студент Чечварина кежээге байыр чедирген.

М. А. Шолоховтан байырлыг телеграмманы кежээге номчаан. Ында чугаалап турары: «Алдарлыг дөртен чылы-биле солунга чүректиң ханызындан байыр чедирдим. Кырывас кайгамчык аргалыынга адаргаардыр мен. Чедиишкиннериг болурунарны күзедим. Силерниң Михаил Шолохов».

Ужудукчу космонавтар, Совет Эвилелиниң Маадырлары эштер Гагарин, Быковский, Попович олар кежээге киришкен.

— «Комсомолканы» Черге хандыкшыл-биле номчуп турар бис, удавас ону Айга болгаш Марска база хандыкшыл-биле номчуур бис — деп, ужудукчу-космонавт Ю. Гагарин чугаалаарга, кежээниң киржикчилери диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. (СЭТА).

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Сыын мыйызы—үнелиг чиг-эт

Сыын мыйызы — ол дээрге канчаар-даа аажок үнелиг, медицинага хереглээр чиг-эт. Бо талазы-биле даштыкы чурттардан чагыг улуг болуп турар. Сөөлгү үеде бистиң совет медицина сыын мыйызындан кылган үнелиг эмнерни бүдүүп турары билдингир.

Бо чылын сыын мыйызы белеткээриниң аңнаыр сезонунда Тыва АССР-ниң девискээринге 100 килограммдан эвээш эвес кадырып хайындырган бедик шынарлыг мыйыстарны белеткээрин РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында аңнаыр ажыл-агайының болгаш заповедниктериниң кол хереглелинден планнаан. Ону күүседиринге 150-ден эвээш эвес сыынны өлүрери көрдүнген. Аңнаашкынны бо чылдың май 25-тен июль 25-ке чедир ийи ай хуусаалыг чорудар.

Мооң мурнунда чылдарда мыйыс белеткелиниң талазы-биле Тыва АССР Россия Федерациязынга кол черни эзлеп келген. Хамык ужур мыйысты деңзи талазы-биле күүседиринде эвес, а оон бедик шынары дээш демисежири чугула. Шынары куду мыйыстар экспортка үнүп шыдавас болгаш ол үнелиг чиг-эт ажыглалга кирбейн баар. Мооң мурнунда чылдарда сыын аңнаарын ийи-чаңгыс кижилер чорудып турган болгаш алган лицензилларын күүсетпес, сыынарны шын эвес боолаанындан мыйыстарын ууй дужүрер ийикпе азы мыйыс хайындыр пунктуга чогуур үезинде чедирип келбээнинден чыдый бээр таварылгалар болганчок бооп турган. Эрткен чылдарның чазыгларын өөренип көргеш, бо чылын мыйыс белеткелин, аңнаашкынны бригадалар аайы-биле чорутпушаан, харыысалгалыг бригадирлерни томуйлаарын доктааткан. Бригада бүрүзү тускай хереэлерни чарар болгаан лицензилларын долузубиле күүседип, бедик шынарлыг мыйыстарны дужаарын хүлээнген турар.

Мооң мурнунда чылдарда чамдык кижилер сыын мыйызы белеткээриниң чөпшээрелин алгаш, күрүнеге эки шынарлыг мыйыс белеткеп дужаарын бодаваан, оон эдин хереглээш мыйызы чедишпээн «өргеи-мыйыс» сыыннар өлүрүп, харак ажытаар турганнар. Аңаа ДОСААФ черинге ажылдап турган Болотов болгаш өскелердаа хамааржып.

Аңнаашкынны планныг чорудуп, оларны бар черлериниңден баш санын кудулатпайн, чөп ажыглаар сорулга-биле тус-тус районнарга болгаш аңнаыр черлериңе өлүрер аңнарның баш санын үлеп планнаан. Чаңдык аңчылар көрдүнген черинден аңнаваан, өске девискээрлерже чоруй баар чоруктар аңнаыр ажыл-агайынга хораны чедирип турар. Бо талазы-биле контрольду чорудары аңнаыр-тывыш ажыл-агайының болгаш республиканың аңчылар ниитилелиниң, а ол ышкаш чер-чер Советтериниң хүлээлгези.

Бистиң республиканың девискээринде чыл бүрүде бедик шынарлыг мыйыстарны дужаап турар аңчылар бар. Таңды районнуң Байхаакта чурттап турар Н. Мога, Кызыл хоорайда К. Аракчаа болгаш оон-даа өскелер.

Сыын мыйызы хайындырар пунктуларны болгаш тускай эртелиг кижилерни амдыгаштан эгелеп белеткээри чугула айтырыг. Амдыызында бо ажыл чугле Кызыл хоорайда белеткеттиген болгаш өске районнарда бо хүнге чедир чорувайн турарын айтыры чугула. Күрүнеге бедик шынарлыг сыын мыйызы дээш боттарының салыышкынын бистиң аңчыларывыс киирер дээрзинге чигзиниг турбас.

М. ШУР-ООЛ.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында аңнаыр-тывыш ажыл-агай эргелелиниң охотоведи.

ДИШ ШАЗЫ ЧҮГЕ ХАНЗЫРААРЫЛ?

Чамдыкта диш чүп турда ийикпе хлеб дайнап олурда ханзырай бергилээр. Ону кижи болганчокла херекте албайн уттуптар. Кажан диш шазы кижип, божаннап келирге сактып келир.

Диш шазы бичии-ле ханзырап турар апарганын эскерип каан дораан хемчег албас болза, үргүлчү ындыг болуп, кедерей берип болур. Ынчап барган таварылгада олар хос апаар, диштериниң доорзу чанагашталы бээр, оон ужун диш чоорту божаңайнып турар апаргаш, турлу берип болур.

Ындыг ханзыраашкыннар янзы-бүрү чылдагааннардан тыптыр. Оларның бирээзинге диштери багай ажааганы, аас иштин чүгбайн турары база диш доорзу карарар чоруктан хамааржыр. Бо таварылгада диш доорзунун карарганын ап кагдырыпкаш, аас иштин хайындырган чылыг сугбиле чайып төккеш, диш шазын 3—5 минута хиреде салаалар-биле иугуптарга чиде бээр.

Диш шазы ханзыраар чорук гингивит дээр оон тускай аарындан база болур. Ол ышкаш демир диштерни шын эвес эптээнинден диш шазы үрелип болур. Иштиг хереэженнерниң джининиң шазы ханзыраар, кижнир чоруу организминде кандыг-бир витамин четпейн турарындан ийикпе цынга, диабет ышкаш чамдык аарыглардан аарып чоруур кижилерге туруп болур.

Ол бүгү чылдагааннардан аңгыда диш шазының ханзыраар чоруунун кол чылдагааны болза, таалайның пародонтоза дээр үр болгаш шыгыы эмнээшкин негээр аарыы болуп турар.

Кандыг-даа чылдагаандан диш шазының ханзыраар чоруу тывылганы-биле холбаштыр диш доорзу карарар, организмге витаминнер четпестээр чоруктар көстүп илерээр. Ынчангаш джининиң шазы ханзырап турар апарганын эскергеи дораан чемнениринің чурумун шыгыы таарыштырар, сүттеи, үнүштен кылган, ылаңгыя хөй витаминнерлиг продуктуларны болгаш диштерни база аас ишти арыг болурунга ажыктыг чаа чимистерни, ногааны чемге хереглээри чугула.

Ол ышкаш диш доорзунун карарар чоруун аштаар, аас иштиниң кадык болурун хайгаараар болгаш чогуур эмнээшкинни чорудар, диш эмчизинге үргүлчү баар херек.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Бистиң республиканың киноэкраннарында

«СЭЭҢ ИЗИҢ» деп уран-чечен кино үнүп турар.

КИНО

МАЙ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Мишка Стрелкачевтуң анаа эвес аан-чоруу» 10. «Шаашкак» 12, 2. «Алясканың дилгилери» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Чалгыннарда сылдыстар» 10.30, 1.30, 3.15, «Баштайгы хар» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Саша» 2.40, «Лимонадный Джо» 4.40, 6.40, 8.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ийи дайынчы» 3.15, «Кырган ашак-надай чурттап чованнар» 5.45, 8.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ ТЕАТРГА»: «Инспектор болгаш дүн» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин — Бравченко көдүмчүү, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийже амыдырал киллилиниң 23—54, агитация болгаш пропаганда база кадаа ажыл-агай киллистериниң 37-13, үлетпүр киллизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кадаа корреспонденциялар база совет турузуг болгаш амыдырал киллистериниң 21-27, иштики информация киллизиниң 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 21-47, 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы. ТС—00613